

Geostrateški značaj Bliskog istoka

Oreški, Leo

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:275215>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-10**



Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)



**SVEUČILIŠTE SJEVER
SVEUČILIŠNI CENTAR VARAŽDIN**



DIPLOMSKI RAD br. 89/PE/2016

**GEOSTRATEŠKI ZNAČAJ
BLISKOG ISTOKA
NAFTA - SUKOBI U SIRIJI I IRAKU**

Leo Oreški

Varaždin, ožujak 2016.

SVEUČILIŠTE SJEVER
SVEUČILIŠNI CENTAR VARAŽDIN
Studij Poslovna ekonomija



DIPLOMSKI RAD br. 89/PE/2016

GEOSTRATEŠKI ZNAČAJ
BLISKOG ISTOKA
NAFTA - SUKOBI U SIRIJI I IRAKU

Student:
Leo Oreški, mat.br.0131/336D

Mentor:
doc.dr.sc. Petar Kurečić

Varaždin, ožujak 2016.

Prijava diplomskog rada

studenta IV. semestra diplomskog studija
Poslovna ekonomija

| | | | |
|-----------------------------|---|--------------|-----------|
| IME I PREZIME STUDENTA | Leo Oreški | MATIČNI BROJ | 0131/336D |
| NASLOV RADA | Geostrateški značaj Bliskog istoka Nafta - Sukobi u Siriji i Iraku | | |
| NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU | Geostrategic importance of the Middle east Oil - The conflict in Syria and Iraq | | |
| KOLEGIJ | Ekonomika i politika međunarodne razmjene | | |
| MENTOR | doc. dr. sc. Petar Kurečić | | |
| ČLANOVI POVIJERENSTVA | 1. izv. prof. dr. sc. Goran Kozina 2. doc. dr. sc. Anica Hunjet 3. doc. dr. sc. Petar Kurečić | | |

Zadatak diplomskog rada

| | |
|------|------------|
| BROJ | 89/PE/2016 |
| OPIS | |

Bliski istok općeniti je naziv za skupinu zemalja koje se nalaze jednim manjim dijelom na sjevero-istoku Afrike te na samom jugo-istoku Azije. To je zapravo zapadnjačko geopolitički naziv za skupinu zemalja područja jugo-istočne Azije, a same granice područja su proizvoljne i zapravo nisu ni strogo definirane. Zapravo zapadnjački pogled, ako ga uopće možemo tako nazvati, dijeli istok na tri cjeline. Ovo područje poznato je kao kolijevka nekih od prvih civilizacija, tu je započela priča o razvoju ljudske povijesti, tu je nastalo pismo, znanost, matematika, astronomija, itd.. Područje samog bliskog istoka je također geostrateški važno jer je tuda bila veza stare europe i dalekog istoka. Preko bliskog istoka vodili su putevi iz „civilizirane europe“ prema istoku, gdje su za europljane, bile nove, neistražene i egzotične zemlje dalekog istoka pune bogatstva i novih znanja. Na tom putu počela se razvijati trgovina i na neki način to je bio početak veza starog svijeta i svijeta dalekog istoka. Povijest bliskog istoka bila je vrlo burna, od povijesnih razvoja velikih civilizacija do propasti istih, osvajačkih ratova, same kolonizacije, pronalaska velikih prirodnih bogatstva tj izvorišta nafte i plina, te do današnjih dana kada smo svjedoci velikih sukoba različitih vjerskih zajednica a i same umiješanosti velikih sila i njihovih interesa oko nafte. Osim činjenice dijeljenja zajedničkog teritorijalnog položaja, područje bliskog istoka je vrlo heterogeno područje što se tiče socio-kulturološke, vjersko-religijske različitosti, stoga nije ni čudno da je to područje danas jedno od najnestabilnijih područja u svijetu. Bogaštvo prirodnim resursima plina i nafte čine države bliskog istoka interesantnima „velikim svjetskim igračima“ a pogotovo u današnje vrijeme, u vrijeme globalizacije, kada globalna svjetska ekonomija i trgovina potpuno ovisi o energentima kao što su za sada još uvijek najvažniji nafta i plin (tkz. crno zlato). U današnje vrijeme, nakon dugogodišnjih krvavih sukoba te milijuna poginulih i prognanih, možemo samo promišljati iz perspektive stanovnika država bliskog istoka da li bogaštvo prirodnim naftnim resursima vodi u blagostanje ili prokletstvo. Sudeći ljudskom razvoju, napredak tehnike, tehnologije i informatizacije je neupitan, ali gledajući sa druge filozofske strane, čovjek kao najinteligentnije biće na kugli zemaljskoj nije ništa naučio kroz povijest, opetovano ponavljajući vlastite pogreške. Moramo biti svjesni da nam je ovo jedino mjesto u svemiru gdje živimo i da moramo smanjiti svoj utjecaj na prirodu, pokušavajući pronaći nove izvore obnovljive energije.

U VARAŽDINU, DANA 11.03.2016.

DIR 01 PE



P. Kurečić

Popis skraćenica i ključnih riječi:

UN – Ujedinjeni narodi

EU – Europska unija

SAD – Sjedinjene Američke Države

SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

UK – Ujedinjeno Kraljevstvo

OPEC – Organizacija država izvoznica nafte

OAPEC – Organizacija arapskih država izvoznica nafte

Bliski istok – (hrv. sinonimi: „Prednji istok“ ili „Srednji istok“) – područje država jugoistočnog dijela Sredozemnog mora do država Perzijskog zaljeva

Levant - (opće značenje istok) područje na zapadu omeđeno Sredozemnim morem a na istoku arapskom pustinjom i Gornjom Mezopotamijom

Plodni polumjesec – područje dolina rijeka Eufrat, Tigris, Jordan i Nil

Alah – bog u muslimana

Muhamed – punim imenom Ebu al-Kasim Muhammed Ibn Abdullah Ibn Abdul-Muttalib Ibn Hašim (Meka, 12. travnja 570. - Medina, 8. lipnja 632.) utemeljitelj islama i posljednji Božji poslanik

Kalif – titula duhovnog poglavara muslimana koji se smatra nasljednikom proroka Muhameda

Kuran – sveta knjiga islama

Sunizam – najveći ogranak muslimana (preko 85% od 1,5 milijardi muslimana) – vjeruju da vodstvo treba biti prenijeto na najprikladniju osobu a ne na krvno srodstvo

Šijizam – oko 15% muslimana (većinom u Iraku, Iranu, Bahreinu i Libanonu) nasljedstvo samo po obiteljskom srodstvu (muški potomak od Muhamedove kćerke Fatime i njena muža Alije)

ISIL – Islamska država Iraka i Levanta

ISIS – Islamska država Iraka i AL-Shama

Džihad – (arapski borba) religijska obaveza muslimana – općenito borba na putu do Alaha, borba za očuvanje vjere, islamskog društva i islama

Mudžahedin – (borac u džihadu -„sveti borac“) – naoružani pripadnici koji se bore za islamističku ideologiju

Džabhat al-Nusra - (hrv. Fronta obrane) ili punim nazivom Džabhat al-Nusra il-Al al-Šam (hrv. Fronta obrane naroda Levanta; arapski: جبهة النصرة لأهل الشام) je ogranak al-Kaide u Siriji.

FSA (Free Sirian Army) -slobodna vojska Sirije (pobunjenici)

Kurdi (kur.: كورد; Kurd) su iranski narod nastanjen u jugozapadnoj Aziji.

Barel – (eng. barrel – bačva) mjerna jedinica za volumen (bbl). Jedan barel (42 američka ili 35 imperijalnih galona) je 159 litara. Danas se u svijetu najčešće koristi kao mjerna jedinica za količinu nafte

1 US galon ~ 3,79 l ; 1 UK galon ~ 4,55 l

Velika igra – u geopolitici se ovaj termin koristi kao međusobna borba velikih sila radi ostvarivanja svojih ciljeva

SAŽETAK

Bliski istok općeniti je naziv za skupinu zemalja koje se nalaze jednim manjim dijelom na sjeveroistoku Afrike te na samom jugoistoku Azije. To je zapadnjačko geopolitički naziv za skupinu zemalja područja jugoistočne Azije, a same granice područja su proizvoljne i zapravo nisu strogo definirane. „Zapadnjački“ pogled, ako ga uopće možemo tako nazvati, dijeli istok na tri cjeline. Povijesno uobičajena podjela istoka čini bliski istok, tj. područje koje sam malo prije naveo, preko srednjeg istoka kojeg čine države istočnije od područja Irana pa sve do dalekog istoka što podrazumijeva područje država same istočne Azije kao što su Kina, Koreja, Japan i dr.. Sam naziv „bliski istok“ skovali su Europljani a mnogi su ga kritizirali zbog percipiranog eurocentrizma. Ovo područje poznato je kao kolijevka nekih od prvih civilizacija, tu počinje priča o razvoju ljudske povijesti, tu je nastalo pismo, znanost, matematika, astronomija, itd.. Područje samog Bliskog istoka je također geostrateški važno jer je tuda bila veza stare Europe i dalekog istoka. Preko Bliskog istoka vodili su putevi iz „civilizirane Europe“ prema istoku, gdje su za Europljane, bile nove, neistražene i egzotične zemlje dalekog istoka pune bogatstva i novih znanja. Na tom putu počela se razvijati trgovina i na neki način to je bio početak veza starog svijeta i svijeta dalekog istoka. Povijest Bliskog istoka vrlo je burna, od povijesnog razvoja velikih civilizacija do propasti istih, osvajačkih ratova, same kolonizacije, pronalaska velikih prirodnih bogatstva tj. izvorišta nafte i plina, te sve do današnjih dana kada smo svjedoci velikih sukoba različitih vjerskih zajednica a i umiješanosti velikih sila te njihovih interesa oko nafte. Osim činjenice dijeljenja zajedničkog teritorijalnog položaja, područje Bliskog istoka je vrlo heterogeno područje što se tiče socio-kulturološke, vjersko-religijske različitosti, pa stoga nije ni čudno da je to područje danas jedno od najnestabilnijih područja u svijetu. Bogatstvo prirodnim resursima, naftom i plinom, čine države Bliskog istoka interesantnima „velikim svjetskim igračima“ pogotovo u današnje vrijeme, u vrijeme globalizacije, kada globalna svjetska ekonomija i trgovina potpuno ovisi o ovim energentima.

ABSTRACT

Middle East is a general term for a group of countries that are in a smaller part located in the northeast of Africa and in the southeastern Asia. This is a Western geopolitical name for the group of areas of Southeast Asia, a single border areas are arbitrary and are not strictly defined. "Western look", if we can still call it that, divides east into three parts. Historically the usual division of the East makes the Middle East, i.e., an area that I have just mentioned, over the Middle East, which consists of the state east of the area of Iran up to the Far East which includes the area of the state itself in East Asia such as China, Korea, Japan and others. The name "Middle East" was only coined by Europeans and many have criticized the perceived Eurocentrism. This area is known as the cradle of some of the earliest civilizations, there begins the story of the development of human history, there has emerged a letter, science, mathematics, astronomy, etc .. The area of the Middle East is also a geo-strategically important because of the relationship between old Europe and the Far East. Across the Middle East roads ran from "civilized Europe" to the east, where for the Europeans there were new, unexplored and exotic countries of the Far East full of wealth and new knowledge. This is the way trade began to develop and in some ways it was the beginning of the connection of the old world and the world of the Far East. The history of the Middle East was very turbulent, with the historical development of great civilizations to collapse of them, wars of conquest, colonization itself, finding great natural wealth, i.e. the source of oil and gas until nowadays when we are witnessing the great clashes of different religious communities and the involvement of the great powers and their interests around the oil. Apart from the fact of sharing a common territorial situation, the Middle East is highly heterogeneous area as far as the socio-cultural and religious diversity and therefore it is not surprising that this area is now one of the most unstable regions in the world. The wealth of natural resources, oil and gas, make up the state of the Middle East interesting, "the world's great players," especially nowadays, in times of globalization, when the world economy and global trade entirely depend on this energy.

SADRŽAJ:

| | |
|--|----|
| 1. UVOD | 1 |
| 2. BLISKI ISTOK..... | 3 |
| 2.2. POVIJEST BLISKOG ISTOKA | 6 |
| 2.3. RAZVOJ BLISKOG ISTOKA..... | 7 |
| 2.4. SUKOBI NA BLISKOM ISTOKU OD SVJESKIH RATOVA DO DANAS | 9 |
| 2.5. ARAPSKO PROLJEĆE I RUŠENJE AUTORITATORNIH REŽIMA ... | 13 |
| 3. NAFTA..... | 16 |
| 3.1. NAFTA I NAFTAI DERIVATI | 23 |
| 3.1.1. Nastanak nafte | 23 |
| 3.1.2. Sastav nafte | 25 |
| 3.1.3. Nalazišta i vađenje nafte..... | 26 |
| 3.1.4. Tipovi nafte, procesi u rafinerijama nafte i naftni derivati | 28 |
| 3.2. UZROCI RASTA POTROŠNJE NAFTE..... | 29 |
| 3.3. ZALIHE, PROIZVODNJA, POTROŠNJA I CIJENA NAFTE | 32 |
| 3.3.1. Zalihe nafte..... | 32 |
| 3.3.2. Proizvodnja, potrošnja te cijena nafte | 34 |
| 4. NAFTA – ELEMENT SUČELJAVANJA I SREDSTVO VANJSKE POLITIKE DRŽAVA BLISKOG ISTOKA..... | 39 |
| 4.1. Sueska kriza 1956. godine | 41 |
| 4.2. Šestodnevni rat 1967. godine | 43 |
| 4.3. Naftne krize sedamdesetih godina..... | 45 |
| 4.3.1. Prva naftna kriza 1973. godine | 45 |
| 4.3.2. Druga naftna kriza 1979./1980. godine | 47 |

| | |
|--|----|
| 4.4. Zaljevska kriza 1990./1991. godine | 49 |
| 4.5. Program „Nafta za hranu“ | 51 |
| 4.6. Uspjesi i neuspjesi vanjsko političkih odluka država Bliskog istoka.... | 52 |
| 5. VELIKA IGRA NA PODRUČJU BLISKOG ISTOKA (SIRIJA I IRAK) | 53 |
| 6. ZAKLJUČAK | 59 |
| 7. POPIS LITERATURE | 61 |
| 8. INTERNET I OSTALI IZVORI..... | 62 |
| 9. POPIS SLIKA..... | 63 |
| 10. POPIS TABELA | 64 |
| 11. POPIS GRAFIKONA | 65 |

1. UVOD

Govoreći o Bliskom istoku, nafti te o aktualnim sukobima u Siriji i Iraku u ovom diplomskom radu opisat ću geostrateško značenje ovog djela svijeta, dati povijesni presjek razvoja ljudskog društva nakon otkrića nafte i ukazat na uzroke svih sukoba koji su se vodili ili se još vode na ovom području. Pronalaskom velikih količina prirodnih zaliha nafte Bliskog istoka ovaj dio svijeta postaje fokus interesa globalne svjetske ekonomije te polje gdje se odvija tkz. „velika igra“ velesila. Razvojem ljudskog društva, otkrivanjem novih zemalja i pomorskih puteva, razvojem ekonomije i trgovine, mornarice, industrijske revolucije, novih načina prijevoza tereta i ljudi, suvremeno društvo sve je više bilo „gladno“ za energentima koji će razvitkom tehnike i novih tehnologija biti kao pogonsko gorivo te temelj razvitka za apsolutnu većinu svega što danas ljudski um može pojmiti. Devedesetih godina 19. stoljeća njemački inženjer Rudolf Diesel promijenio je svjetsku politiku i svjetsku ekonomiju izumivši motor s unutarnjim izgaranjem koji je bio do pet puta učinkovitiji od tradicionalnog motora na ugljen kakvim su se koristili ratni brodovi. Za dva desetljeća motori na naftni pogon, koji su pokretali vodeće svjetske mornarice i vojske, pokrenuli su najsnažniju promjenu svjetske moći od izuma parnog stroja dva stoljeća ranije.¹ Velikim otkrićem motora sa unutarnjim sagorijevanjem naveliko se zahuktala industrijalizacija, razvitak prijevoza, ekonomije i trgovine te svega inoga što je bilo aktualno u to doba. Promijenjen je način razmišljanja i stil života ljudi, jednostavno svijet više nije bio kao prije.

Nafta i njeno poimanje kao temeljnog energenta današnjice, koristila se još i u vrijeme starog svijeta što je malo poznato, daleko prije od samoga otkrića motora s unutarnjim izgaranjem. Svoju je primjenu imala i prije same suvremene industrijalizacije kao energent u pogonjenju motora te razvoju prometa i trgovine. Razvojem ljudskog društva te mijenjanjem navika ljudi,

¹ William-Engdahl „Mitovi-Laži-i-Ratovi-Za-Naftu-2“

razvojem tehnike naglo se javlja velika potreba za energentima a među njima najveći rast potražnje ima nafta i njeni derivati kao što su dizelsko ulje, benzin, kerozin i dr.. Izumom motora sa unutarnjim sagorijevanjem i razvojem automobilske industrije te prodajom jeftinih modela dostupnih širokom masama ljudi (Fordove tekuće trake za proizvodnju automobila u SAD-u), počinje nezaustavljiva žeđ za naftom i njenim derivatima. Nafta sve više ulazi u svaki kutak svijeta i dobiva na sve većem značenju. Političkim previranjem i krojenjem teritorija u prvom svjetskom ratu te razvojem automobila, tenkova, avijacije i njihovim ulaskom u naoružanje modernih vojska još je jedan od velikih razloga koji nafti kao pogonskom gorivu daje na ogromnom značenju. U 19-tom stoljeću kao stoljeću kada počinje masovnije korištenje nafte, a pogotovo u 20-tom i 21-tom stoljeću, više nije moguće zamisliti život bez korištenja ovoga energenta. Analizom uzroka, tj. povoda političkih previranja i ratova 19-tog i 20-tog stoljeća daje nam naslutiti da su se svi ratovi u svojem bitku vodili radi nafte i vlasništvu nad njenim izvorima. Radi sukoba oko nafte i njene cijene „padaju u vodu“ međunarodni dogovori, nestaju „željezne zavjese“, ruše se vlade i režimi, svojataju se međunarodne vode sa gradnjom umjetnih otoka, vode se ratovi sa milijunima ubijenih i prognanih, buše se bušotine u međunarodnim vodama, nastaju velike migracije ljudi, mijenja se demografsko-političko-vjerska slika svijeta, a sve sa jednim i jednim ciljem – imati moć nad NAFTOM i njenim zalihama. Nameće se pitanje kako je to moguće i koliko je to „opravdano“ ? Svima su puna usta da se svijet treba promijeniti i da je jedini mogući ispravan put promjena pravca prema održivom razvoju i upotrebi zelene energije, ali da li je to zaista tako?

Početakom 2016. godine njemački fizičari uspjeli su ostvariti umjetnu nuklearnu fuziju u kontroliranim uvjetima (tok plazme) kao neograničenom izvoru energije, ali na žalost još nisu uspjeli riješiti sve probleme na konstrukcijsko tehnološkim zahtjevima izvedbe građe samog reaktora kao i vremenskom trajanju same fuzije. Ovaj tip reaktora u budućnosti mogao bi se koristiti kao neograničen izvor energije bez štetnih posljedica na okoliš i

zdravlje ljudi. Ovo je još samo jedan u nizu pokušaja pronalaska novih izvora tkz. „zelene“ energije, ali i pitanja htjenja za istim. Novi izvori energija uzroci su i novih sukoba, tj. previranja između postojećeg ustroja i odnosa ekonomija svjetskih velesila, vojnih proračuna i naftnih lobija te izborom novog puta koji više ne počiva na nafti i njenim derivatima.

2. BLISKI ISTOK

Da bi mogli razumjeti uzroke i dobili pobližu sliku današnjih političko-vjerskih sukoba na Bliskom istoku te uvidjeli razloge uplitanja velikih sila sa svojim političko-ekonomskim interesima moramo biti upoznati sa njegovim geostrateškim položajem, poviješću i činjenicom da su na ovom području pronađene jedne od najvećih zaliha sirove nafte i plina na svijetu, a znajući koliko značenje danas ima nafta za život ljudi, i koliku moć i snagu daje njenim vlasnicima.

2.1. GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ BLIKOG ISTOKA

Sam pojam tj. terminologija „Bliski istok“ skovali su Europljani, a nastao je u vrijeme 1850. godine u sklopu ureda britanske Indije. U tadašnje vrijeme došlo je do utjecaja od strane britanskog i ruskog carstva na cjelokupno područje, tako da se terminologija polako počela orijentirati oko termina kao što je Perzijski zaljev. Do Drugog Svjetskog rata bilo je normalno da se područja koja gravitiraju Turskoj i istočnoj obali Mediterana tretiraju kao Bliski istok dok je Daleki istok podrazumijevao Kinu. Terminologiju Bliski istok mnogi su kritizirali kao participirani eurocentrizam. Kritike eurocentrizma povezane su naravno s činjenicom da su 'istok' i 'zapad' definirani prema geografskoj dužini odnosno prema nultom ili griničkom meridijanu, pa su stoga inherentno eurocentrične. Rezultat toga je britanski kartografski standard kojeg je široko prihvatila Međunarodna meridijanska konferencija 1883. godine. Danas se terminom Bliskog istoka koriste Europljani kao i svi

ostali, dok se u arapskom svijetu za isto područje koristi termin Mašrek (zemlja gdje sunce izlazi).

Bliski istok obuhvaća prostor južnog i istočnog dijela Mediterana a općeniti je naziv za skupinu zemalja koje se nalaze jednim manjim dijelom na sjeveroistoku Afrike te na samom jugoistoku Azije. Granice su proizvoljne i nisu čvrsto definirane. Mnogi autori vrlo različito definiraju samo područje Bliskog istoka. Jedna od preciznijih definicija je da se prostire od Egipta na sjeveru Afrike pa do Irana u Aziji. Zemlje koje najčešće uključuju u područje Bliskog istoka su Cipar, Egipat, Turska, Izrael, Zapadna obala i pojas Gaze, Libanon, Sirija, Jordan, Oman, Jemen, Katar, Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Bahrein, Kuvajt, Irak i Iran. Iran se smatra istočnom granicom Bliskog istoka. Područje sjeverne Afrike ili države Magreba (Mauritanija, Zapadna Sahara, Maroko, Alžir, Tunis, Libija) iako su povijesno dijelile mnoge sudbine i događaje koje su oblikovale bliskoistočnu i mediteransku regiju smještaju se izvan područja Bliskog istoka.

Uže interesno područje ovog diplomskog rada je teritorijalno područje Sirije i Iraka. Država Sirija pripada jednom užem definiranom geografskom području koji se naziva Levant a unutar je samog teritorija Bliskog istoka.

Levant (Levante; franc. Levant, tal. Levante – što znači istok), u općem značenju Istok, tj. istočne zemlje. To je skupni naziv za zemlje koje leže uz obale istočnog Mediterana a čine ga države: Grčka, Turska, Sirija, Libanon, Izrael, Jordan i Egipat. Grčka se često izuzima iz područja Levanta jer se on uglavnom koristi za države Bliskog istoka gdje Grčka ne pripada. U doba antičkog Rima se za Levant upotrebljavao naziv *Oriens* (istok, od tuda dolazi naša riječ Orijent). Levant je neprecizan geografski termin koji se povijesno odnosio na veliko područje Bliskog istoka južno od planine Taurus, omeđen na zapadu sa Sredozemnim morem a na istoku sa sjevernom Arapskom pustinjom i Gornjom Mezopotamijom. Levant ne uključuje planinu Kavkaz, dijelove Arapskog poluotoka ili Anatolije iako povremeno uključuje Ciliciju. Sinajski poluotok se također može ubrojiti, ali se najčešće isključuje

kao marginalno područje koje tvori kopneni most između Levanta i sjevernog Egipta.

Danas se termin „Levant“ najčešće koristi kod povjesničara i arheologa kada se govori o prapovijesti i povijesti ove regije (kao kolijevci starih civilizacija, arheološki važne iskopine, križarski ratovi, itd.) a pogotovo je aktualiziran danas sa trenutnim političko-ekonomsko-vjerskim sukobima na području Sirije i Iraka, Izraela i Palestine, Jordana i Libanona.



Slika 1. Područje Magreba i Bliskog (Srednjeg) Istoka

(Izvor: <http://www.banka.hr/komentari-i-analize/bliski-istok-kako-je-pocelo-i-kuda-to-vodi>- Dario Kuntić; pregledano 15.02.2016.)



Slika 2. Područje Levanta

(Izvor : <https://hr.wikipedia.org/wiki/Levant>; pregledano 20.02.2016.)

2.2. POVIJEST BLISKOG ISTOKA

Bliski istok je područje vrlo bogate povijesti, te je zapravo kolijevka civilizacija jer su se upravo ovdje razvile prve stare civilizacije, kulture i prvi gradovi. Povijest ovog područja je zapravo povijest Mezopotamije i doline rijeke Nil ili kako se još naziva to područje – „područje plodnog polumjeseca“. Naziv „plodni polumjesec“ skovao je američki arheolog James Henry Breasted sa Sveučilišta u Chicagu, a radi se zapravo o plodnom području u obliku polumjeseca. Ovim područjem protječu četiri velike rijeke: Eufrat i Tigris (Mezopotamija), Jordan i Nil (Egipat). Područje obuhvaća oko 450.000 km².



Slika 3. Područje plodnog polumjeseca

(Izvor: <http://vjeroucitelji.djos.hr/wp-content/uploads/2015/04/21.-%C5%BDivot-i-vjera-ljudi-u-plodnom-polumjesecu-Bernard-Majer.pdf>; pregledano 27.02.2016.)

Mezopotamija (područje između rijeka Eufrata i Tigrisa) je kolijevka razvitka prvih civilizacija kao što su sumerska, akadaska, babilonska, asirska i dr.. Za ovo područje vežu se počeci pismenosti, ovdje je došlo do razvoja znanja, nastala su prva umjetnička djela, prve pisane misli, prvi pisani tragovi, prve etničke norme i stvorena su mnoga načela o uređenju država koja vrijede sve do današnjih dana. Ovdje su pronađena i prva

naučna djela koja su predstavljala temelj astronomije, matematike, fizike i medicine². Sve gore navedenim uviđamo da se na ovom povijesnom području zapravo razvila civilizacija ljudskog društva te da su ovdje razvijeni zameci znanosti i udareni temelji društva kakve poznamo i dan danas.

Područje „plodnog polumjeseca“ ima vrlo bogatu i jedinstvenu povijest, punu prevrata, sukoba i ratovanja.

Naglasit ću da ovo područje obuhvaća mnogo različitih kultura i etničko-jezičnih skupina kao što su semitske skupine (Arapi, Asirci, Židovi, Druzi, Maroniti), turske (Azeri, Turci), iranske (Kurdi, Perzijanci) i ostale (Barberi, Grci) te da one međusobno zapravo nisu toliko slične koliko se to ponekad pretpostavlja. Bliski istok je područje gdje su tijekom povijesti nastale i različite vjere i religije, od prapovijesnog zoroastrizma pa sve do judaizma, kršćanstva i islama.

2.3. RAZVOJ BLISKOG ISTOKA

Ne ulazeći preduboko u prapovijesni pregled i analizu političkog razvoja i događaja početkom novog doba područje Bliskog istoka zauzima Rimsko carstvo koje se tada širi na Mediteranu i Europom. Na području Bliskog istoka dolazi do razvoja nove monoteističke religije – kršćanstava (unutar židovstva) koja je nastala u Palestini u prvom stoljeću nakon Kristova rođenja, a u drugoj polovici stoljeća dolazi do osamostaljivanja religije koja se potom širi cijelim Rimskim carstvom.

Godine 395. godine dolazi do podjele Rimskog Carstva na Zapadno i Istočno Rimsko Carstvo. Dok će Zapadno Rimsko Carstvo propasti u sljedećih 150 godina, Istočno Rimsko Carstvo (Bizantsko Carstvo - Bizant) s političkim sustavom cezaropapizma poživjeti će sve do 1460. godine, kada dolazi vrijeme Turaka koji ga osvajaju. Tijekom svoje tisućugodišnje povijesti

² „Povijest Bliskog istoka“-skripta Bright Crystal - izvor Scrib

Bizant je vodio velik broj ratova koji su trajali 50-tak ili više godina. Prvi od te grupe ratova su rimsko-perzijski ratovi koji s prekidima traju od trećeg pa sve do sedmog stoljeća. Velika pobjeda Bizanta 628. godine samo će označiti početak novih ratova protiv Arapa koji će s prekidima trajati do križarskih ratova.

U 7. st. na području Bliskog istoka u polunomadskome politeističkom društvu Arabijskog poluotoka, pojavljuje se nova monoteistička religija – islam. Utemeljio ju je Muhamed a njegovi sljedbenici nazivaju se muslimani. Islamska era počinje 622. godine, kad se Muhamed sa svojim pristašama seli iz Meke (gdje su se tadašnji Arapi protivili širenju islama) u Medinu (hidžra). Za Muhamedova života (medinska država) islam se proširio čitavim Arabijskim poluotokom, bilo vojnim osvajanjima, bilo pridobivanjem beduinskih plemena. Za vrijeme četvorice prvih kalifata vojnim se osvajanjem proširio u Siriju, Palestinu, Irak, Perziju, Zakavkazje, Egipat i sjevernu Afriku te se taj period povijesti naziva još i zlatnim dobom islama. No islam se nije širio samo vojnim osvajanjem već i vjerovjesničkim posredstvom trgovaca. Poslije nekoliko stoljeća Jeruzalem kao kršćanski grad kao i veći dio Bliskog istoka dolaze pod vlast muslimanskog kalifata. Jeruzalem je grad koji je vrlo važan za sve tri religije kako kršćanima, tako i židovima i muslimanima. Većinska kršćanska Europa želi tijekom perioda od dvjestotinjak godina povratiti vlast nad ovim djelom istoka i dolazi do čak devet križarskih ratova. Prvotni i glavni cilj križara bio je oslobođenje Jeruzalema i Svete Zemlje od muslimana. Nova zemljopisna otkrića kao što je oplovljavanje Afrike i uspostava trajnog pomorskog puta za Indiju doprinijet će gubitku ekonomskog značaja Bliskog istoka. Tijekom križarskih ratova dolazi i do kulturne interakcije istoka i zapada. Križarski ratovi doveli su do boljeg upoznavanja zapada sa kulturom i običajima istoka ali su trajno ostavili duboke političke, ekonomski i socijalne tragove od kojih se neki osjećaju i u današnje vrijeme.

Osmansko carstvo (drugim nazivom Otomansko ili Tursko Carstvo) bilo je carstvo koje je 1299. godine osnovao Osman I. na Bliskom Istoku, a

na vrhuncu svoje moći kontroliralo je područja današnje Turske, jugozapadne Azije, sjeverne Afrike i jugoistočne Europe.

Područje Bliskog istoka prekrojavano je tijekom povijesti mnogim sukobima i velikim ratovima a rezultat nakon svega je sve opća zbrka. Moglo bi se reći da na toj šahovskoj ploči su figure vrlo izmiješane, protivnici jaki a kraj igre se još daleko na nadzire.

Područje Magreba, čije su granice također bile iscrtane prije Prvog svjetskog rata, dijeli istu sudbinu sa Bliskom istokom. Na području sjeverne Afrike još i danas isprepliću se interesi nekadašnje kolonijalne Francuske, Njemačke i Italije.

Područja Bliskog istoka i Magreba do nedavno su bili pod izravnim patronatom europskih država koje su imale velike utjecaje na razvoj tamošnje povijesti. Granice koje su samovoljno iscrtale kolonijalne sile vodeći se isključivo vlastitim interesima, ostavile su nasljedstvo koje ovo područje ne može riješiti ni danas. Nametnute ideologije nacionalizma, iskorištavani resursi, igre raznih interesa između duboko podijeljenih i sukobljenih arapskih zemlja samo su jedni od uzroka današnjih sukoba. Odgovornost Europe za ono što se danas tamo događa je neupitna.

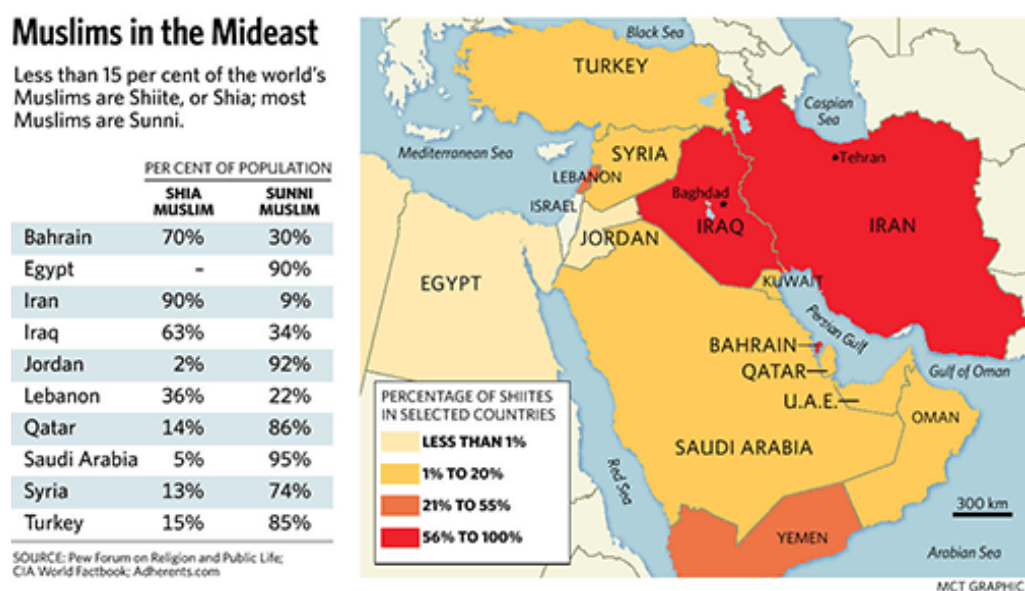
Imajući u vidu i heterogenost etičnih skupina te različitosti kultura, jezika i religija Bliskog istoka, s lakoćom stvaramo sliku diferenciranosti naroda koji žive na tome području, spoznajući razloge burne povijesti te zametke sukoba i ratova koji traju od davnih pa sve do današnjih dana.

2.4. SUKOBI NA BLISKOM ISTOKU OD SVJESKIH RATOVA DO DANAS

Područje Bliskog istoka u današnje je vrijeme jedno od najnestabilnijih područja svijeta i mjesto gdje su u dubini srži povijesno predodređeni uzroci i razlozi svih današnjih sukoba. Područje koje je vrlo bogato naftnim zalihama a samim time je u fokusu interesa velikih sila i testni poligon demonstracija snaga. Sukobljavanje dviju suprotstavljenih strana, euroazijskog kao

predstavnik Istoka te Atlantizma kao predstavnika Zapada, dominantno je u Makinderovom Rimland–u ili unutrašnjem polumjesecu.³ Stare i nove osovine, rudna i mineralna bogatstva a prvenstveno bogatstvo naftom i plinom na teritoriju većeg Bliskog istoka te borba za njegovu kontrolu u igri za svjetsku dominaciju neke su od osnovnih karakteristika ovog područja za polazišta geopolitičke analize. Bliski istok nesumnjivo je područje od globalnog značaja zbog njegove uloge u snabdijevanju energentima najvećih svjetskih ekonomija od SAD do Kine, Indije, Velike Britanije i Njemačke, te blizine tkz. „mekom truhu“ Rusije kao i zbog sukobljenih ili paralelnih interesa svih svjetskih sila.

To je mjesto na kojem se isprepliću židovska, kršćanska i muslimanska religija. Sukob između pripadnika pojedinih religija ne trebamo ni spominjati, a dodatno, na Bliskom istoku još komplicira stanje sukoba između dviju podijeljenih struja unutar muslimana, a to su sukobi između većinskih sunita i šiita.



Slika 4. Postotak pripadnika šiita i sunita po državama Bliskog istoka

(Izvor: <http://vremeje.rs/sta-se-zaista-desava-na-bliskom-istoku/>; pregledano 30.01.2016.)

³ Bitka za Siriju: Tko nadzire Euroaziju, nadzire cijeli svijet (<http://croative.net/?p=37544>)

Vidimo da je zapravo područje Bliskog istoka od davnih dana pa sve do današnjice jedan veliki lonac u kojem se kuha jelo koje možda nikada neće biti gotovo. Moram spomenuti da je područje Bliskog istoka vrlo siromašno pitkom vodom i da se dosada već vodila borba oko vode, a u budućnosti će se najvjerojatnije pojaviti novi i još žešći sukobi oko ovoga za život neophodnog resursa. Saudijskoj Arabiji prijeto da sredinom ovog stoljeća ostane bez potpune opskrbe slatkom vodom. Bogate arapske zemlje za sada rješavaju ovaj problem opskrbe procesom desalinizacijom morske vode (Kuvajt zahvaljujući petrodolarima podmiruje 100% svojih potreba za pitkom vodom iz tvornica vode).

Namećući svoje interese podjelom Bliskog istoka nakon završetka Prvog svjetskog rata, kolonijalne sile počele su naveliko iskorištavati prirodne resurse a pogotovo izvorišta nafte, te su time još i više jačali svoju vlastitu ekonomsku a i vojnu silu. Za arapski svijet bilo je to veliko poniženje jer su islamskim zemljama (izuzevši Tursku i Iran) zavladao „nevjernici“ pa i gradom Jeruzalemom, koji je jedan od tri najsvetija grada muslimana, a također su iskoristili muslimane da se bore jedni protiv drugih (Arapi protiv Turaka).

Završetkom Drugog svjetskog rata dolazi do ekspanzije potrošnje i porasta cijena nafte. Pojavljuju se naftne nestašice te velika potreba za uvozom. Prodaja goriva porasti će u prosjeku za 40% u razdoblju od 5 godina. Na područje Bliskog istoka premješta se fokus naftnog poslovanja a sve više rastu napetosti između kompanija koje su kontrolirale proizvodnju (većinom u rukama zapada) i zemalja proizvođača (zemlje Bliskog istoka).

19. svibnja 1948. god. dolazi do osnivanja države Izrael te i prvog u nizu arapsko–izraelskih ratova. Nakon 1948. god., dolazi i do Sueske krize te rata između Egipta s jedne strane te Francuske, Velike Britanije i Izraela sa druge strane - 1956. godine, te rata iz 1967. god., nakon koje država Izrael okupira Cisjordaniju (Zapadnu obalu), Gazu, Golan i Sinaj, šestodnevni rat između Izraela i arapske koalicije Egipta, Sirije i Jordana na Jom Kipur 1973. god., a sva tri rata završavaju vojnom pobjedom države Izrael. Tijekom prvog rata iz 1948. godine, Transjordan osvaja Cisjordaniju i potpisuje

zasebni mir sa Izraelom. Nakon ovoga uslijedilo je proglašenje samostalne države Jordan. Istovremeno se osamostaljuju i druge arapske države, Kuvajt (1961.god) i Jemen (1966.god). Nacionalističke i socijalističke ideje sve više bude arapski svijet. Socijalistička partija Baas dolazi na vlast u Iraku (1968.god.) te u Siriji (1966.god.). Nakon rata iz 1973. god. područje Bliskog istoka ne ostaje mirno. Treba spomenuti i građanski rat u Libanonu (1975.–1990.god.), izraelsku invaziju na jug Libanona (1978.god.) te četiri godine kasnije okupaciju južne polovice zemlje, sve do glavnog grada Beiruta, veliki krvavi rat Irak–Iran (1980.–1988.god.), osvajanje Kuvajta od strane Iraka i prvi Zaljevski rat (1990.,1991.god.), dvije intifade (1987.–1991. i 2000.–2005.god), osvajanje Afganistana (ili svrgavanje režima mula, 2001.god.), drugi zaljevski rat (2003.god.) i tridesetčetverodnevni rat Izraela i Hezbolaha (2006.god.). Također treba spomenuti povremene akcije Izraela u Libanonu, poput one iz 1996.god., ili englesko-američko bombardiranje Iraka tijekom devedesetih godina. U Iranu 1979. god. dolazi do iranske revolucije koja svrgava Muhameda Reza Pahlava i označuje kraj njegove monarhije te se nakon godina egzila vraća na vlast Ruholah Homeini i osniva šiitsku islamsku republiku Iran. Iran je danas najveća i najmoćnija zemlja Bliskog istoka (zemlja sa visokorazvijenom nuklearnom tehnologijom u obogaćivanju urana).

Današnji poticaji sukoba na Bliskom istoku rezultat su niza mnogih čimbenika koji svoj uzrok imaju u kolonijalnoj podjeli urušenog Otomanskog carstva između nekadašnjih kolonijalnih sila Velike Britanije i Francuske te njihovih interesa. Nasljeđe sporazuma ogledalo se u novonastalim arapskim državama koje nisu bile odraz stvarnih etičnih, plemenskih i međuvjerskih razlika. U početku su te razlike bile potisnute željom za neovisnošću, a nakon toga arapskim nacionalizmom koji je želio politički ujediniti arapski svijet te pomiriti nepomirljive međusobne razlike. U trenucima kada su i izbili na površinu, autoritarne političke oligarhije gotovo bi ih uvijek gušile nezamislivom brutalnošću. Tenzije i težnje arapskog svijeta koji su poticale ove razlike nisu nikada nestale. Na ove probleme nadovezali su se mnogi

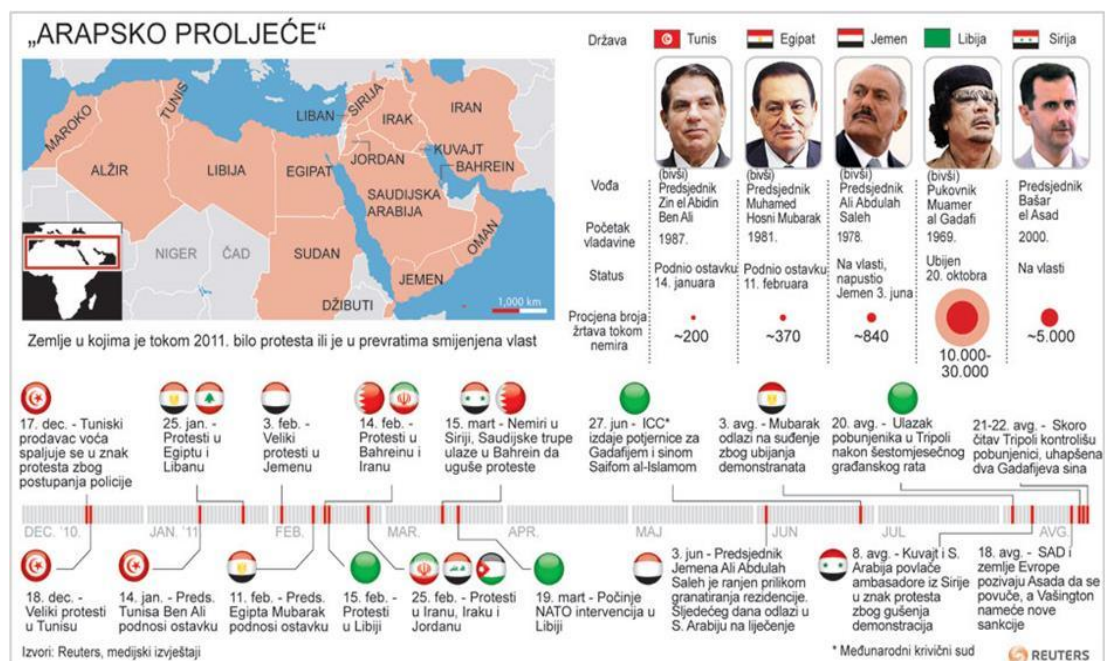
nedostaci arapskog svijeta kao što je visoka stopa nataliteta, društvena i ekonomska nejednakost, nezaposlenost, migracijskih pritisaka, korupcije, bogaćenje elita, podložnosti vladajućih struktura interesima velikih sila i spremnost na tražene ustupke, itd. Ovi čimbenici stvorili su masu nezadovoljnih ljudi od kojih je većina potražila spas u islamu, a ostatak u liberalizmu i demokraciji. Vrijeme kada su se ove želje naroda za promjenom počele ostvarivati i izbile na površinu uzdrmalo je cijelu regiju te je došlo do urušavanja sustava, a potisnute duboke podjele, težnje i nezadovoljstva izbile su na površinu vodeći arapski svijet u nove krvave sukobe.

2.5. ARAPSKO PROLJEĆE I RUŠENJE AUTORITATORNIH REŽIMA

Arapsko proljeće je simboličan naziv za niz revolucija koje su izbile protiv totalitarnih, autokratskih režima na području Sjeverne Afrike i Bliskog istoka 2010-2011. godine. Revolucije su imali uzrok u težnji za smjenom ili barem promjenama u postojećim poredcima. Unatoč istim ciljevima duboko ukorijenjene razlike razdirale su jedinstvo arapskih država.

Početak arapskog proljeća smatra se činom samozapaljenja (17. prosinca 2010.god.) tunižanina i uličnog prodavača Mohameda Bouazizija, čija se snimka ubrzo proširila Youtubom na internetu, a povod je bio konfiskacija robe i maltretiranje od strane lokalne vlasti. Već idući dan u tom gradu započeli su prosvjedi. U gradu Tunisu započeo je prosvjed solidarnosti na kojem se okupilo 1000 ljudi a prosvjedi su se ubrzo proširili diljem Tunisa. Povratka više nije bilo. Predsjednik Ben Alija pobjegao je 14. siječnja 2011. god. iz zemlje u Saudijsku Arabiju. Glavni razlozi prosvjeda bili su korupcija, inflacija i nezaposlenost. Revolucija se kasnije prelila na Egipat, Libiju i na kraju na Siriju, sa izuzetkom Jemena i Bahreina gdje su ugušene. Kao glavni povodi revolucije uzimaju se visoka cijena hrane, koju si ionako siromašno stanovništvo nije moglo priuštiti, visoka stopa inflacije, nezaposlenost mladih, visoka stopa korupcije u društvu i sveopće nezadovoljstvo ljudi. Nakon

rušenja autoritarnih režima samo se Tunis profilirao u demokratsku država. Protesti se zatim sele u Egipat gdje je na vlasti Hosni Mubarak, a koja je također vrlo siromašna i suočena sa velikim porastom stanovništva. Protesti završavaju ostavkom Mubaraka i njegovim odlaskom iz Kaira. Budući da protivnici režima nisu imali puno toga zajedničkog osim rušenja režima, slabosti društva podijeljenog na islamiste, ultrakonzervativne salafiste i sekulariste ubrzo su izbile na površinu. Pobjeda Muslimanske braće na izborima poljuljala je stari poredak u kojem je vojska imala najveću snagu. Vojne su elite odgovorile suspenzijom parlamenta i rušenjem predsjednika Morsija. Politička kriza u Egiptu pogodovala je antiameričkoj kampanji. Unatoč što je SAD imao inicijalnu naklonost prodemokratskim promjenama podržao je vojnu vlast koja je srušila demokratski izabranog predsjednika. SAD je bio zabrinut da islamisti, za razliku od bivšeg autokratskog režima, neće biti naklonjeni Americi i da će izgubiti oslonac u partneru koji je podupirao američku bliskoistočnu politiku. Vlast u rukama vojnih elita osigurala je SAD-u stabilnost i nastavak svoje politike.



Slika 5. Karta država zahvaćenih arapskim proljećem

(Izvor: <http://www.zadarski.hr/bbimagehandler.ashx?file=/Portals/0/Images/2011-12-31-arapsko-proljece-prevedeno-sredjeno.jpg&width=938&height=525&resizemode=Crop>; pregledano 08.03.2016.)

U Libiji se Arapsko proljeće pretvorilo u građanski rat između režima Moamera Gadafija i pobunjenika koje su vojno podržale SAD i NATO-saveznici. SAD je u ratu vidio priliku za uklanjanjem režima koji je predstavljao prepreku uspostavi regionalnog poretka ustrojenog prema američkim vrijednostima i interesima (Pax Americana). Rušenjem Gadafija, Libija pada na testu demokracije. Iako je uspostavljen politički pluralizam, izostanak demokratske tradicije pokazao se pogubnim. Libija je danas duboko podijeljena država sa dvije vlade, jednom međunarodno priznatom u Tobruku i drugom islamističkom u Tripoliju. Slom autoritarnog režima stvorio je prazan prostor koji je pobunjeničkim i džihadističkim milicijama omogućio haranje državom otežavajući učinkovitu borbu protiv terorizma.

Revolucija se potom širi na Bliski istok u Siriju gdje su izbili nasilni protesti protiv predsjednika Bašara i kulminiraju u građanski rat koji se vodi još i danas. Ondje se sunitska većina nakon godina marginalizacije u političkom i društvenom životu okrenula protiv šiitske religijske manjine alavita kojoj pripada i obitelj Bašara al-Asada. Iako su neki dijelovi sunitske zajednice iz političkih i poslovnih interesa te straha ostali na strani Asada, većina sunita oformila je labavu pobunjeničku proturežimsku koaliciju. Suprotstavljeni interesi rezultirali su fragmentacijom pobunjenika na sekularne, islamističke i neovisne snage. Ubrzo su džihadisti odnijeli prevagu nad ostalim frakcijama, a najorganiziranija i najučinkovitija pokazala se Islamska država, teroristička i gerilska organizacija koja je izrasla iz al-Qaide u Iraku.⁴ Veze Zapada sa ovim pokretom još nisu razjašnjene. Iako SAD i zapadne sile vrše ograničene zračne udare na ISIL postoje „sumnja“ da SAD i neke druge snage zapada te NATO-a (čak i članice G20) potpomažu ovaj pokret. Zapadu je situacija išla na ruku u borbi protiv režima i rušenju Asada u Siriji sve do onda kad se nije okrenula u borbu protiv američkih interesa u Iraku i stvaranju Islamske države na većem području Iraka.

⁴ „Bliski istok, kako je počeo i kuda to vodi“ Dario Kuntić

Iz gore navedenog vidimo da područje Bliskog istoka stvarnosti nikada nije bilo mirno i da je poprište konstantnih sukoba, mjesto isprepletenih interesa svih svjetskih sila sa željom u participiranju vlasništva nad izvorima i zalihama crnog zlata te zatamljivanju žeđi vlastitih ekonomija za ovim energentom.

3. NAFTA

Suvremena civilizacija i sav današnji svijet presudno ovisi o energiji. Često se zaboravljaju osnovni temelji svih blagodati modernog načina života današnjice te njihova krhkost i ovisnost o energentima. Izvori energije koji pokreću današnji svijet temelji su stabilnosti ustroja svih društava i država te njihovih ekonomija. Najznačajniji energent današnjice je nafta i ona je kao takva izvor i pokretačka snaga svega što se uopće može pojmiti. Sve svjetske i nacionalne ekonomije potpuno su ovisne od ovoga resursa. Desetine milijuna zaposlenika radi u naftnoj branši širom svijeta, stotine milijuna ljudi je zaposleno zahvaljujući nafti, a mnogo je onih koji umiru jer je nemaju a htjeli bi da je imaju. Povijesna kretanja te razvoj događaja kao i globalna svjetska politika uvjetovana su i vođena interesima oko nafte a većina novijih sukoba i ratova vodili su se i vode upravo oko njenih nalazišta i izvora. Sukobi oko nafte do sada su prouzročili mnogo milijuna poginulih i prognanih ili izbjeglih od ratnih stradanja pa se također nameće pitanje da li je nafta u biti blagoslov ili prokletstvo.

Pitanje vlasništva nad zemnim rezervama nafte, izvorišta tj. bušotina, kao i rafinerija u kojima se prerađuje sirova nafta je danas jedno od ključnih pitanja u svijetu kapitalizma koji ne preza ni od čega.

Činjenice koje govore nafti u prilog kao osnovnom energentu današnjice, razlog je što se ona još naziva

„krv“ današnje civilizacije ili crnim zlatom.

Nafta se kroz povijest koristila još od doba prapovijesti što je podatak koji je malo poznat ljudima današnjeg vremena. Sve opće prihvaćena postavka je da je nafta pronađena tek u 19. stoljeću kada je ušla u široku uporabu i naveliko utjecala na promjene načina života ljudi. Povijesno prvi doticaji ljudi sa naftom bili su na mjestima na kojim je ona u manjim količinama prirodnim putem izbijala na zemljanu površinu. S vremenom bi se neki izvori putem prirodnih uzroka (udar groma) zapalili pa su tako od davnina poznati gorući pijesci u Perziji te goruće stijene uz obalu Kaspijskog jezera. Ove pojave su ljudi štovali kao Božja djela i koristili naftu za liječenje. Perzijanci su je koristili za gradnju cesta, u Egiptu za balzamiranje mrtvih tijela, a u antičkom Rimu za zagrijavanje kupališta dok su natopljene baklje služile za rasvjetu. Asfalt kao jedan od prirodnih oblika nafte je ujedno i prvo fosilno gorivo koji je čovjek koristio, a koristili su ga Sumerani i to oko 6000 g.pr.Kr.. Ovo je bilo na području Mezopotamije, između rijeka Eufrata i Tigrisa gdje se danas nalaze Irak i Iran. Koristi se i u proizvodnji opeke, vapna, bakra i željeza, a 3000 g.pr.Kr. i za glaziranje i emajliranje lončarije. Međutim tada su se za rasvjetu koristila biljna ili životinjska ulja. Razlog korištenje asfalta u tom dobu bila je ta da se on mogao lako naći na ili blizu zemljane površine, jer u to vrijeme nisu bile poznate tehnologije iskorištavanja poznate u današnje vrijeme. Za vrijeme Babilonskog carstva (2500.god. do 538.god.pr.Kr.) prvi puta se povijesno u proizvodnji opeke i gašenog vapna koristi asfalt i sirova nafta kao fosilno gorivo. U tom razdoblju (1100.g.pr.Kr.) jedino je tada u vrlo naprednoj Kini zabilježeno korištenje ugljena kao energenta i to za proizvodnju baruta, metala, papira i šećera. Nafta se spominje i u Bibliji kao zemna smola. Još u antičkom dobu koristila se i u ratovima pri čemu bi se strijele natopljene naftom zapalile.

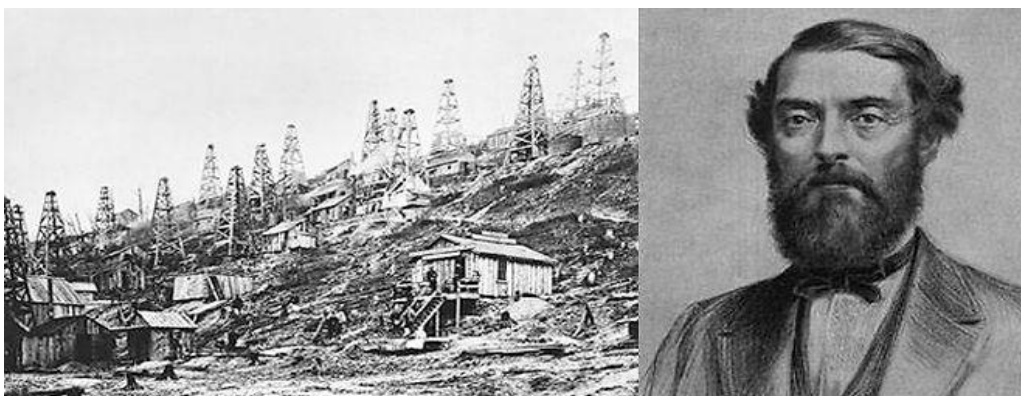
U srednjem vijeku njeno se značenje izgubilo i korištenje je svedeno na minimum jer je vrlo rijetko dolazila u Europu i koristila se prvenstveno kao lijek. Krajem 18. stoljeća ruski geolozi je otkrivaju na jugu Kavkaza ali u to vrijeme još nije bilo spoznaja o njenoj široj primjeni. U prvoj polovici 19. stoljeća nafta se koristila u proizvodnji petroleja ili lakog ulja za rasvjetu te u

liječenju kožnih bolesti. Preradom i teškim ostatkom – bitumenom podmazivale bi se osovine kola. Zbog njene rijetkosti i skupoće, jer se dobivala samo iz površinskih izvora upotreba je bila ograničena. Proširivanjem iskopa oko izljeva nafte dobivale bi se nešto veće količine jer je u to doba tehnologija rudarske opreme u eksploataciji nafte bila tek u povojima. Iskopine su bile ograničene a bušotine plitke, tako da su proizvedene količine bile male. U Hrvatskoj sredinom 19.stoljeća također bilježimo prvu proizvodnju nafte i to kopanjem rudarskih okana u Međimurju i kod sela Mikleuške u Moslavačkoj gori. Dobivena nafta je bila polu čvrsta i gusta a koristila se kao mazivo pod nazivom „kolomaz“.

Moderna naftna industrija stvorena je u Sjedinjenim Američkim Državama u periodu od 1847. god. i 1859. god., a događala se od bankarskih ureda i otmjenih salona gradova na Istočnoj obali pa sve do pionirskih osvajanja nepreglednih prostora Divljeg zapada. Američka naftna industrija nastala je spletom okolnosti istraživačkog avanturizma i ulagačke nesigurnosti prožet neočekivanim usponima i razočarenjima. Otkriće nafte i razvoj naftne industrije bili su presudni za razvoj američke industrije. Nova naftna industrija iznjedrila je i nov društveni ustroj industrijskog modela razvoja, prve naftne bogatune i do pojave nove organizacije industrijske korporacije.

Pioniri američke naftne industrije bili su Samuel Kier, kemičar i ljekarnik iz Pittsburga, Benjamin Silliman junior, profesor kemije na sveučilištu Yale i Edwin L. Drak, bivši konduktor i samo prozvani pukovnik. 1847. godine Samuel Kier pokušao je ulje za mazanje kao medicinski preparat plasirati na tržište kao gorivo. Skupina poslovnih ljudi iz New Havena su sa Sillimanom sklopili ugovor o ulaganju i dobivanju nafte (tj. petroleja za rasvjetu) i osnovali tvrtku Pennsylvania Rock Oil Co. i započeli sa istraživanjem. Za nadzornika su unajmili Edwina L. Drakea koji je nadahnut promidžbom njegova patenta o bušenju nafte na dubini oko 120m (~400 stopa), stupio u vezu s Kierom. Za bušotinu uzeto je postrojenje za bušenje nalazišta soli. Radovi su započeli pokraj mjesta Titusvillea u zapadnoj

Pennsylvaniji a kad je bušotina doprla do dubine od 23 m zamijetili su svjetlucanje tamne tekućine. Bio je 27. kolovoz 1859. godine. Analiza uzorka pokazala je da je riječ o nafti. Postavljena je crpka i započela je proizvodnja 10 barela nafte na dan. (1 barel otprilike 159 litara) Od tada se mijenja ne samo krajolik zapadne Pennsylvanije već i tijek povijesti. U okolici su ubrzo nikle tisuće bušotina. Ulje ugljena i ulje kitova nestali su sa tržišta a zamijenio ih je jeftin petrolej, koji je uz to i čišće izgarao.



Slika 6. Edwin L. Drake i prve naftne bušotine

(Izvor: http://www.lepoint.fr/c-est-arrive-aujourd-hui/27-aout-1859-avec-le-premier-derrick-le-colonel-drake-livre-l-humanite-au-petrole-damnation-26-08-2012-1499413_494.php; pregledano 3.3.2016.)

Ogroman skok proizvodnje nafte iz godine u godinu bio je nezaustavljiv.

Tabela 1. Količina proizvodnje i cijena nafte u prvim godinama proizvodnje

| godine | količina proizvodnje u barelima | cijena barela nafte |
|--------|---------------------------------|----------------------|
| 1859. | 2.000 | do otkrića 42 dolara |
| 1860. | 500.000 | 4 dolara |
| 1861. | 2.000.000 | 10 centi |

(Izvor podataka: Igor Dekanić – „Nafta blagoslov ili prokletstvo ”)

Drakeova otkriće učinilo ga je prvim naftnim bogatašem ali i među prvim žrtvama tih nevjerojatnih oscilacija. Kako se naglo obogatio tako je ubrzo i bankrotirao. Pokopan je u neobilježen grob a tek naknadno mu je

skupina bankara i industrijalaca podigla spomenik blizu Titusvillea (Pennsylvanija - SAD).⁵

Nakon 1863. godine cijena nafte se stabilizirala na oko 3,5 USD po barelu ali je u doba građanskog rata skočila na 12 USD. Skok cijena bila je prilika za zaradu mnogima i potaknuo je zamah u istraživanju i bušenju. Naglo povećanje ponude te nepredvidivost novih bušotina a samim time velikih gubitaka ili dobitaka bila su obilježja od samog početka ove nove industrije. Ta turbulentna vremena teško se sa današnje perspektive i zamisliti. Tragom novih bušotina nicali su cijeli gradovi a iscrpljivanjem zaliha preko noći su postajali gradovi duhova. Jedan takav grad bio je i Pithole koji je osnovan u svibnju 1865. godine a iste godine u rujnu imao je već 15 tisuća stanovnika, i to uglavnom tragača za naftom, pustolova, prevaranta, kriminalaca i prostitutki. U Titusvilleu je ubrzo osnovana burza nafte i to prva u SAD-u , dvadesetak godina prije burze roba u New Yorku. Iscrpljivanjem nalazišta u okolice burza u Titusvilleu se zatvara, gradu Pithol-u se 1866.god. stanovništvo smanjilo na tri tisuće a već 1868. god. je potpuno napušten.

U to vrijeme pojavio se vizionar John Davidson Rockefeller (rođen 1839.god) koji je imao najveći utjecaj na budućnost naftne industrije. Imajući smisao za trgovinu s partnerom Mauriceom Clarkeom 1859. god. osniva trgovačku tvrtku. Početkom šezdesetih godina ušli su u naftne poslove u Pennsylvaniji a do kraja desetljeća kupili su brojne udjele u malim rafinerijama u okolici Clevelanda. Ulaganje je naftni biznis došlo u pravo vrijeme jer je upravo počeo građanski rat. Godine 1870. John D.Rockefeller osnovao je kompaniju za transport nafte pod imenom *Standard Oil*. Suočivši se sa velikim previranjem cijena nafte na tržištu, kako bi smanjio rizik, uz poslove prerade i prijevoza u početku počeo je širit poslovanje kupovanjem sve više rafinerija i drugih tvrtka koje su se bavile prijevozom nafte stvarajući tako kompletni poslovni sustav za proizvodnju, preradu i prijevoz nafte. Kupujući često u tajnosti tvrtke koje su mu konkurirale stekao je u američkoj

⁵ Igor Dekanić – „Nafta blagoslov ili prokletstvo“ str.11-13

naftnoj branši vodeći položaj te godine 1882. utemeljuje Standard Oil Trust kao prvi pravi naftni monopol. Ubrzo nakon toga nadziru 40-tak tvrtki sa ukupno 90% naftovoda i 80% svih kapaciteta za preradu nafte u SAD-u. U to vrijeme razvoja utemeljene su i osnovne djelatnosti naftne industrije: istraživanje, tehnologija bušenja, proizvodnja, prerada, transport i prodaja nafte i njenih derivata. Neke kompanije koje su osnovane tijekom tog pionirskog razdoblja održale su se i do današnjeg vremena. Svojom snagom u američkoj ekonomiji presudno su utjecale na razvoj industrije ali i na sva ostala svjetska zbivanja. Temeljni principi želje za stvaranjem i održavanjem monopola nad naftom zadržali su i do današnjeg doba što se najviše vidi u poslovanju najvećih američkih i britanskih kompanija u globalnom iskorištavanju nafte.

Početak 19. stoljeća američka naftna industrija dobiva glavnu konkurenciju na području Rusije (južno od Kavkaza na području današnjeg Azerbajdžana). Na tom području bili su upoznati sa naftom od davnina. Već se 1830. godine spominje da u okolici Bakua postoji 80-tak jama iz kojih se vadi asfalt i nafta. Dugi i mračni zimski dani u carskoj Rusiji bio je vrlo dobar razlog da se petrolej kao rasvjetna tekućina sve više traži na tržištu. U početku upravljanjem naftom bilo je pod sporim i korumpiranim državnim monopolom carske Rusije što je kočilo sam razvoj i ograničavalo korištenje. Sedamdesetih godina se ukida carski monopol nad naftom i to daje zamah u leđa za novim istraživanjima i iskorištavanju nafte što se ubrzo i pokazalo. Nova bušenja počinju oko 1870. god. a 1873. god. postoji već 20-tak malih rafinerija. Za razvoj ruske naftne industrije najzaslužnija je švedska obitelj Nobel koja je 1837. god. emigrirala u Rusiju. Otac obitelji Immanuel Nobel otvara u Rusiji tvornicu mina. Jedan od trojice sinova izumitelj je dinamita i utemeljitelj Nobelove nagrade. Druga dvojica sinova, Ludvig i Robert Nobel bavili su se pustolovnim istraživanjem južnog Kavkaza. Uloživši u kupnju male rafinerije za proizvodnju petroleja u Bakuu, imajući valjda spoznaje o američkoj naftnoj industriji, rafineriju su modernizirali te je ona postala najkonkurentnija. Imajući potporu ruskog cara već u nekoliko godina ruska

nafta preplavljuje tržište. Problem koji se tada pojavio nije bio u proizvodnji jer su nalazišta u jugoistočnom djelu Kavkaza bila i više nego izdašna, već u velikim udaljenostima do samih potrošača. U početku su nafta prevozila u drvenim bačvama i to brodovima preko Kaspijskog jezera i uzvodno Volgom prema Moskvi i dalje do Petrograda. Nedostatkom drva za bačve u brodove se ugrađuju posebni spremnici koji su bili sastavni dio trupa broda. Problem stabilizacije broda riješen je balastom te je time ostvaren velik i revolucionaran napredak u pomorskom transportu nafte. Time su braća Nobel prvi razvili tankersku plovidbu a već osamdesetih godina nafta se tankerima prevozi preko Atlantskog oceana. Sa tržišta Rusije potpuno su istisnuli američku petrolej a cjenovnom konkurencijom na svjetskom tržištu ozbiljno su zaprijetili američkoj monopolističkoj kompaniji Standard Oil.

Britansko kolonijalno carstvo ozbiljno je kaskalo u početnom periodu razvoja naftne industrije. Velika Britanija jedna od velikih sila svijeta nije mogla ostati postrance. Kao pomorska sila već u 17.-tom stoljeću vladala je Atlantskim oceanom a njen industrijski razvoj započinje nešto kasnije kada osvaja područja u Sjevernoj Americi, Africi i Aziji. Izgubivši Sjevernu Ameriku osnutkom SAD-a, okrenula je na istok putem Indije i Australije. Bila je prisutna i u Perziji i Perzijskom zaljevu ali ograničeno jer je Perzija bila neovisna država a prostor zaljeva pod vlašću Otomanskog Carstva. Perzija je tisućljećima bila poznata po površinskim nalazištima nafte pa je tako barun Julius de Reuter (osnivač telegrafске agencije Reuters) 1872. god. te ponovno 1889. god. pribavio koncesiju za istraživanje nafte na području Perzije. Prosvjedovala je Rusija, ali potraga je bila neuspješna i na kraju propala. Vojnim udarom svrgnuta je dinastija Kadžari a vlast preuzima bivši kolonijalni britanski časnik Reza Kan Pahlavi s time se Perzija otvara i uspostavlja savezništvo sa Velikom Britanijom. Istekom koncesije predstavnici vlade perzijskog šaha traže nove ulagače. Pionir u traženju nafte i dobijanju koncesije u Perziji bio je englez William Knox D`Arcy. Šah 1901.god. izdaje „ferman“ tj. pismenu odluku koja „D`Arcy i svim njegovim nasljednicima, opunomoćenicima i prijateljima“ omogućuje koncesiju i pravo

na eksploataciju nafte. Ovo će potrajati sve do 1961. godine. Prvih godina sva bušenja nisu dovela do otkrića nafte. Velika Britanija kao velika pomorska sila već je tada shvatila vrlo veliku važnost nafte u pogonu brodovlja pa je britanski admiralitet sudjelovao u osnivanju kompanije Burmah Oil. Nafta je konačno pronađena 1908. godine. Kompanija Anglo-Persian, s tajnim većinskim udjelom vlade Velike Britanije, otkupljuje pravo koncesije od D`Arcya i tako se Velika Britanija konačno dočepala svog prvog velikog izvora nafte na području Bliskog Istoka.⁶

Razvojem naftne industrije početkom dvadesetog stoljeća i početkom njene široke uporabe udaraju se temelji nove moderne civilizacije a život ljudi kreće u jednom potpuno novom smjeru.

3.1. NAFTA I NAFTNI DERIVATI

Nafta (lat. Petroleum; grč. Petra (stijena) i lat. Oleum (ulje)), kameno je ili sirovo zemno ulje, smeđozelene do smeđocrne boje obojena tekućina ili polu čvrsta tvar specifične težine 0,82-0,94.⁷

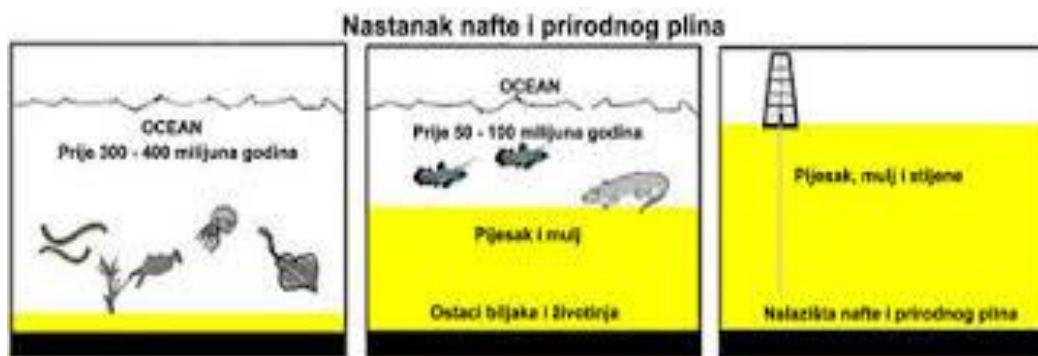
3.1.1. Nastanak nafte

Postoji više teorija o nastanku nafte: organska, anorganska i organsko-anorganska. U današnje vrijeme prevladava mišljenje da je nafta organskog podrijetla, a da je nastala od supstracija raznih sitnih životinjskih i biljnih morskih organizama – planktona, algi i kopnenog bilja. U davnim geološkim vremenima kada su vladali povoljni uvjeti, živjele su i razmnožavale se u toplim morskim zaljevima vrlo velike količine ovih organizama, a svojim ugibanjem taložile bi se na morsko dno. U sredini siromašnoj kisikom počelo je, zbog djelovanja anaerobnih bakterija, truljenja i

⁶ Igor Dekanić – „Nafta blagoslov ili prokletstvo“ str.15-22

⁷ Cerić Emir - Nafta, procesi i proizvodi

temperaturnih promjena, razaranje bjelančevina, lipida i drugih lako raspadljivih sastojaka organskih tvari, prelazeći postupno u sapropel (mulj). Pretvorba je rezultat nagloga zatrpavanja organske tvari (anaerobni uvjeti), povećanja tlaka (istiskivanje) i najvažnije porasta temperature. Smatra se da procesi pretvorbe organske tvari u naftu, ali i ugljikovodični plin, započinju na oko 65°C, te prestaju oko 160°C, kada su temperature toliko velike da razaraju lance i najjednostavnijih ugljikovodika, poput metana. Najveći dio organske tvari prešao je u netopivi ostatak nazvan kerogen, manji dio u bitumen koji je topiv, a samo jedan dio bitumena dao je naftu i plin. Nazočnost složenih visoko molekulskih spojeva (kolesterola, hormona, klorofila i dr.) koji nisu mogli nastati jednostavnom sintezom i optička aktivnost nafte dokazuju organsko podrijetlo nafte. I sastav slane vode, koja prati naftu, svjedoči o njezinu morskom podrijetlu. No, tu je potreban oprez jer ležišna, slana, slojna voda, najčešće nije povezana s naftom, a razlog je taj što nafta, nakon generiranja, migrira u ležišne stijene, koje su već primarno bile zasićene slojnom vodom. S druge strane postoji mišljenje da nafta potječe iz znatno većih dubina Zemlje, tj. da je nastala anorganskim putem od ugljika iz dubljih dijelova litosfere ili na granici plašta i litosfere, zaostalim vjerojatno iz vremena formiranja Zemlje. Tome u prilog govore nalazi nafte u vulkanskim područjima (na Kamčatki), nagomilavanje nafte u velikim dubinama u ležištima s magmatskim i metamorfnim stijenama (Venezuela) i nalazi nafte u pukotinama litosfere u stijenama na dnu Indijskog oceana. No, zbog složenog sastava nafte smatra se da kemijskim reakcijama plinova iz dubokih dijelova litosfere (CO₂, H₂S, CH₄ i drugih) ne mogu nastati složeni spojevi tekućih ugljikovodika, već jedino dodatne količine metana.



Slika 7. Nastanak nafte i plina

(Izvor: <http://web.zpr.fer.hr/ergonomija/2004/habjanac/Nafta.html>; pregledano 03.03.2016.)

Opće je mišljenje da je nafta neobnovljivi izvor energije. Postoje i teorije poput one geopolitičkoga analitičara Williama Engdahla, da je nafta obnovljiv izvor energije i da se novija neovisna istraživanja namjerno taje da se ne sruše temelji moderne ekonomije.

„Današnje cijene nafte nemaju nikakve veze sa ponudom i potražnjom. Ona je zapravo formirana od strane bankarskog kartela. Ako kontroliraš naftu, možeš kontrolirati čitave nacije!“ - William Engdhal

3.1.2. Sastav nafte

Po svom kemijskom sastavu nafta je mješavina velikog broja različitih ugljikovodika i malih količina spojeva sumpora (0.15-6%), kisika (do 2%), dušika (0.05-0.4%), asfaltno smolastih tvari, mineralnih tvari i tragova kovina. U njoj su zastupani ugljikovodici s jednim do 50 i više C - atoma u molekuli, a značajni su: alkani (propan, butan, heptan, oktan), cikloalkani (naftaleni) i aromatski ugljikovodici (benzen, toluen), pa prema udjelu različitih redova ugljikovodika razlikujemo parafinsku ili metansku, naftalensku i aromatsku naftu. Manje su zastupani aromatski ugljikovodici (npr. neke rumunjske nafte). U nafti su, bez obzira na vrstu ugljikovodika, zastupani više ili manje, svi članovi pojedinog niza: od lakohlapljivih do teškohlapljivih te krutih s

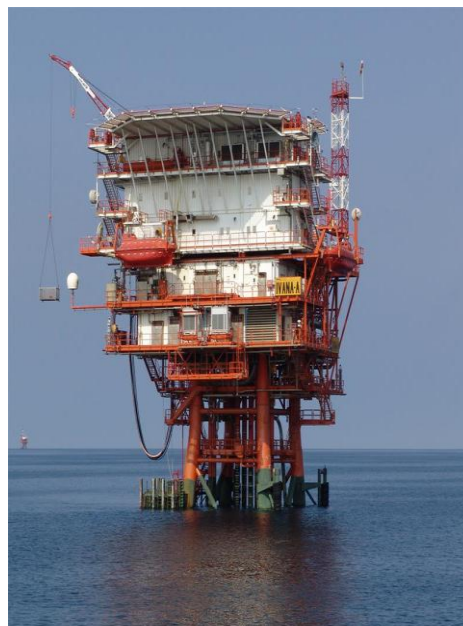
velikim brojem C - atoma. O većoj ili manjoj zastupljenosti nižih odnosno viših članova ovisi gustoća nafte.⁸

3.1.3. Nalazišta i vađenje nafte

Ležišta nafte mogu se očekivati u sedimentnim stijenama koje su povezane s područjima gdje se u geološkoj prošlosti taložila velika količina organske tvari u povoljnim anaerobnim uvjetima. No ležišta se mogu očekivati i o magmatskim i metamorfnim stijenama koje same po sebi nisu porozne te je uvjet da su one tektonski razlomljene u toj mjeri da se razvio sekundarni porozitet u kojem se onda mogu skupljati fluidi, pa i nafta. Nafta i zemni plin mogu se nalaziti na dubinama već od nekoliko desetaka metara pa do preko 5 kilometara (najdublja istraživačka bušotina od 9169 m nalazi se u Oklahomi (SAD)). Povećanjem dubine bušotine raste i tlak pod kojim se nalazi nafta a što može uzrokovati velike probleme kod bušenja zbog pojava erupcije nafte a poglavito plina (ovakve erupcije često dovode do eksplozije ili zapaljenja što može imati katastrofalne posljedice jer je ove požare vrlo teško ili nemoguće ugasiti). Iznad tekuće nafte obično je plin pod velikim tlakom a ispod sloja nafte nalazi se slana voda. Kada se kroz zaštitnu stijenu probuši otvor, oslobađa se plin koji izbija na površinu noseći sobom nešto hlapljive tekućine, (nafta niskog vrelišta). Kada plin ili nafta prestane izlaziti svojim prirodnim nad tlakom, zaostala se nafta crpi pomoću raznih sistema crpki. Danas se u praksi nafta dobiva rotacionim bušenjem pomoću niza čeličnih cijevi kojima je na donjem kraju pričvršćeno bušilo. Suvremeno okretno bušenje (rotary system) gotovo je potpuno istisnulo starije udarno bušenje, posebno kada se žele dosegnuti dubine od nekoliko tisuća metara. Dlijeto, pričvršćeno na kraju cijevi, svojim rotacijskim struganjem mrvli kamen i prodire u dubinu. Kad cijev uđe svojom cijelom duljinom u zemlju na nju se, cijevnom spojnicom nadoveže druga cijev. To se ponavlja tako dugo dok bušotina ne dosegne naftonosni sloj. Iznad bušotine nalazi se toranj željezne

⁸ Cerić Emir - „Nafta, procesi i proizvodi“

konstrukcije, visok do 54 metra, s dizalicama za pridržavanje i izvlačenje alatki i cijevi, te s pogonskim i kontrolnim uređajima. Za vrijeme bušenja izdrobljeni se materijal neprestano ispire s dna bušotine, i to jakim mlazom rijetke suspenzije gline u vodi, koja se utiskuje u cijev. Da se bušotina ne zaruši, u nju se spuštaju zaštitne cijevi (casings). Od prodora slojnih voda bušotine se zaštićuju cementiranjem. Naftonosni se sloj nikada ne može potpuno iscrpiti. Kad se tlak nafte u ležištu izjednači s tlakom u bušotini, nafta prestaje pritjecati. Velike količine nafte koje, unatoč svim suvremenim metodama vađenja, ostaju u zemlji (više od 50%), mogle bi se izvaditi samo na rudarski način što je naravno neizvedivo. Danas postoje i moderne metode dobivanja ugljikovodika pod nazivom sekundarne ili tercijarne metode a na način prisilnog istiskivanja nafte iz ležišta utiskivanjem fluida (vode) ili plinova poput ugljičnog-dioksida ili inertnog dušika. Pored klasičnih kontinentalnih bušotina u današnje vrijeme postoje mnoge bušotine nafte u obliku plutajuće platforme koje su mobilne i mogu se seliti.



Slika 8. Kontinentalna bušačka platforma i plutajuća bušačka platforma

(Izvor: <http://www.ina.hr/default.aspx?id=13799>; pregledano 03.03.2016.)

3.1.4. Tipovi nafte, procesi u rafinerijama nafte i naftni derivati

Nafta se iz zemlje crpi u svom prirodnom obliku i kao takva nije pogodna za širu upotrebu. Takva nafta naziva se sirova nafta. Danas postoje mnoge verzije nafte s kojima se trguje na burzama, a to su: slatka sirova nafta (Sweet oil), kisela sirova nafta (Sour crude), Brent oil, WTI (Western Texas Intermediate), Iranska teška nafta i dr.. Slatka sirova nafta je tip nafte koju je lako rafinirati pa je i traženija na burzovnom tržištu. Kisela sirova nafta sadrži visok nivo sumpora (ima karakterističan miris jaja), teška je za rafiniranje i manje je tražena. Brent oil je tip slatke sirove nafte koji predstavlja mjerni standard za procjenu drugih sirovih nafte. WTI je visoko kvalitetna sirova nafta (u zapadnom svijetu se i misli na ovu naftu kada se upotrebi termin sirova nafta), sadrži 0,25% sumpora, laka je za rafiniranje i vrlo je tražena na burzi.

Procesi u rafineriji nafte su destilacija (izlučivanje ugljikovodika iz sirove nafte), alkilacija (sekundarni proces prerade nafte kojim se dobiva najkvalitetniji benzin), hidrodosulfurizacija (povećava se kemijska stabilnost kreking benzina), izomerizacija (primjenjuje se pri povećanju oktanskog broja benzina), katalički reforming (povećava se oktanski broj grupi benzina dobivenih procesom atmosferske destilacije) i blending proces (upotrebljava se u postupcima rafinacije: petroleja, benzina i dizelskog goriva, na način da se različite frakcije nafte kombiniraju u svrhu dobivanja završnih navedenih proizvoda).

Nafta je izvor tvari za više od pola organske kemije. Naftni derivati su proizvodi rafinerijske prerade nafte, u prvome redu proizvodi atmosferske i vakumske frakcijske destilacije koji se mogu izravno upotrijebiti kao gorivo ili kao sirovine za dobivanje niza organskih spojeva. Najvažnije su skupine naftnih derivata naftni plin, petroleter (ligroin), motorni benzin, dizelsko gorivo, mlazno gorivo, odnosno kerozin i petrolej (za mlazne motore), loživo ulje (lako i teško /mazut/), bazno mazivo ulje, bitumen i naftni koks, parafin

(vosak) te olefinski i aromatski ugljikovodici kao petrokemijske sirovine, posebice etilen, propilen, benzen, toluen i ksileni.⁹

3.2. UZROCI RASTA POTROŠNJE NAFTE

Svakog dana, širom svijeta, oko 94 milijuna barela nafte biva prosljeđeno od proizvođača do krajnjih korisnika, kako bi se pokrenula industrija, promet, proizvodnja energetika, ali i neke i sasvim obične stvari koje su svakodnevne u životima ljudi. Važnost nafte u današnjem svijetu je ogromna. Možemo lako reći da bi bez ovog energetika današnji život bio gotovo nemoguće zamisliti.

Otkriće nafte (mada se ona koristi još od pradavnih vremena), tj. počeci same naftne industrije sežu sredinom 19.-tog stoljeća u SAD-u. Od toga vremena pa do danas nafta je ubrzo ušla u sve pore industrije, ekonomije, trgovine, prometa i svega dr.. Moderna povijest nafte počinje u drugoj polovici 19. stoljeća i doživljava vrhunac u drugoj polovici 20. stoljeća. Za 20. stoljeće slobodno se može reći da je ono stoljeće nafte. Nafta čini oko dvije petine svjetske energije i bitan je činitelj u međunarodnom i nacionalnom ekonomskom razvoju. Devedesetih godina 19. stoljeća njemački inženjer R. Diesel promijenio je svjetsku politiku i ekonomiju izumivši motor s unutarnjim izgaranjem koji je bio do pet puta učinkovitiji od tradicionalnog pogonskog motora na ugljen kakvim su se do tada koristili. Za dva desetljeća motori na naftni pogon (Diesel motori), koje su počele koristiti vodeće svjetske mornarice i vojske, pokrenuli su najsnažniju promjenu svjetske moći od izuma parnog stroja dva stoljeća ranije. Velikim otkrićem motora sa unutarnjim sagorijevanjem naveliko se zahuktala industrijalizacija, razvitak prijevoza (pojava automobilske industrije), ekonomije i trgovine te svega inoga što je bilo aktualno u to doba. To doba možemo smatrati

⁹ Cerić Emir - Nafta, procesi i proizvodi

najvećim skokom u potražnji za ovim energentom, tada je nafta naveliko ušla u svakodnevni život ljudi.

Promatrajući razmjenu roba na svjetskom tržištu može se uočiti da je nafta drugo dobro po vrijednosti u svjetskoj razmjeni.¹⁰ Prvo dobro po vrijednosti su automobili. Nafta danas opskrbljuje oko 40% svjetske energije i 96% energije koja se troši u prometu.¹¹ Svjetsko tržište nafte početkom 19. stoljeća djeluje kao pravo globalizirano tržište i jedan je fragment sve ukupnog gospodarskog tržišta. Također i na tom djelu tržišta djeluju svi klasični tržišni mehanizmi kao što su ponuda i potražnja, politički utjecaji i trenutnačni odnosi (sukobi, embarga, itd.) kao i sve ostale tržišne špekulacije.

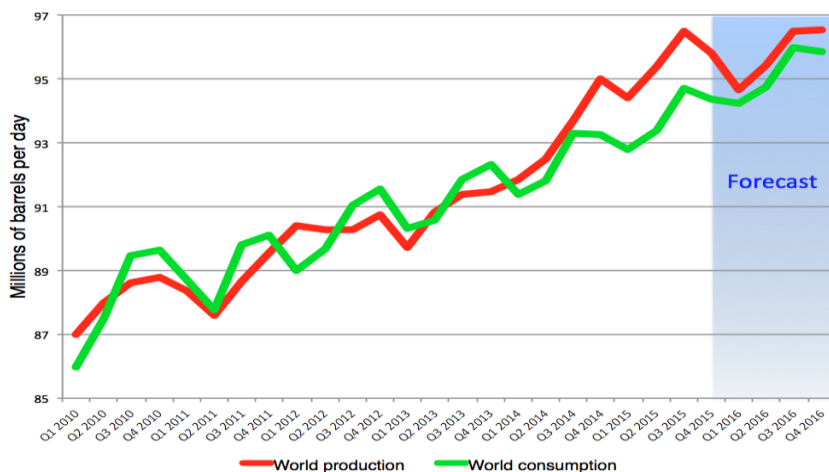
Treba imati na umu enormni globalni rast potražnje za naftom. Prosječne stope porasta potrošnje nafte tijekom proteklih 15-tak godina kretale su se između 1,5 - 2% godišnje, da bi svjetska potražnja za naftom 2004. god. porasla za 3,7% i dostigla 3,8 milijardi tona. U tome najveći utjecaj ima gospodarstvo SAD-a koje troši četvrtinu ukupne svjetske proizvodnje nafte i proizvodi trećinu vlastitih potreba. U Aziji je potrošnja nafte 2004. porasla 5% (od toga Kina 15%, Indija 5,5%), a nakon dugo vremena potrošnja nafte u Africi također je počela rasti stopom dvostruko većom od svjetskog prosjeka. Jedino se Europa i dalje drži na porastu od 1,8%.¹² Stotine milijuna Kineza i Indijaca koji postaju srednja klasa željet će svoje automobile, te se procjenjuje da će dodatnih 300 mil. u Kini i 400 mil. u Indiji automobila povećati potražnju za naftom u Aziji.

¹⁰ L. Prema Zuendorf (2003), Das Weltsystem des Erdoels, Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie, 55., (3), str. 421

¹¹ <http://www.iags.org/futurefoil.html>, pristup 15. 4. 2006.

¹² Geopolitički aspekti nafte i vode-I. Dekanić, V. Lay

World Liquid Fuels Production and Consumption Balance



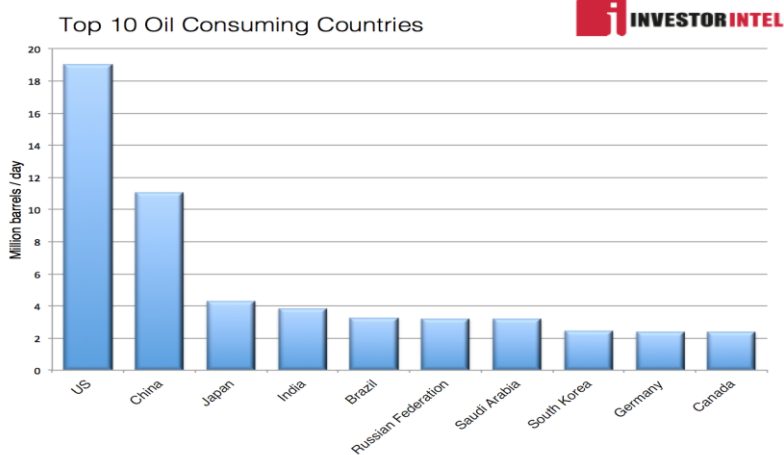
Nixor.co.uk

Source: Energy Information Administration Dec 2015

Slika 9. Svjetski odnos ponude i potražnje nafte (2010.-2016.god)

(Izvor: <http://investorintel.com/market-analysis-intel/why-the-world-of-oil-is-changing/>; pregledano 05.03.2016.)

Za sada je tendencija u stalnom porastu potražnje za naftom. U budućnosti sa iscrpljivanjem zaliha i porastom cijena nafte te okretanju novim izvorima energije možemo se nadati da će se potražnja za ovim energentom smanjivati.



Nixor.co.uk

Source: BP Statistical Review of World Energy June 2015

Slika 10. Deset najvećih svjetskih zemlja u potrošnji nafte (BP statistika 06/2015)

(Izvor: <http://investorintel.com/market-analysis-intel/why-the-world-of-oil-is-changing/>; pregledano 05.03.2016.)

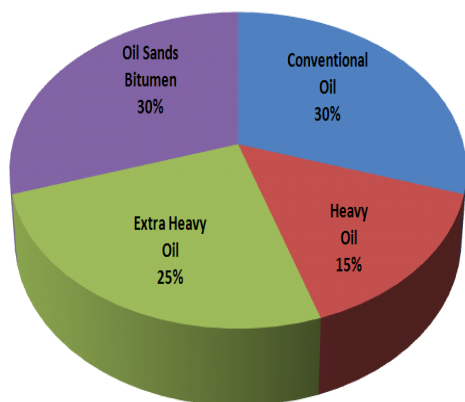
3.3. ZALIHE, PROIZVODNJA, POTROŠNJA I CIJENA NAFTE

3.3.1. Zalihe nafte

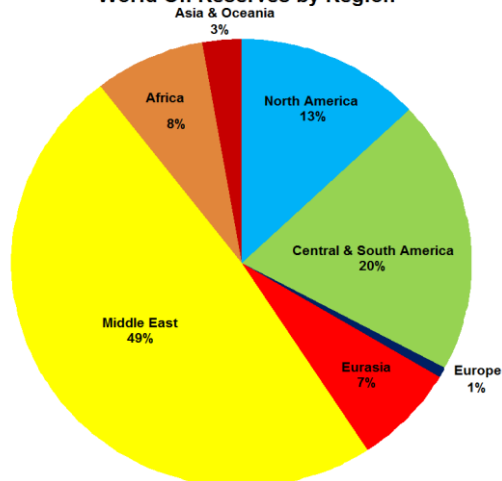
Nafta kao fosilno gorivo ograničeno je u svojem postojanju. Sve što je ograničeno i konačno količinama sa svojom potrošnjom privodi se kraju i nestanku. Tako je i sa naftom kao najkorištenijim energentom današnjice. Iako se stalno predviđa da bi kraj stoljeća nafte i naftnih derivata mogao završiti za kojih par desetljeća, zahvaljujući najnovijim znanstvenim istraživanjima, rješenjima u geologiji i naftnim tehnologijama, svjetske su naftne zalihe svake godine sve veće. Sa novim potragama, novim bušotinama i istraživanjem dolazi do otkrića novih podzemnih bazena ovog energenta. Unatoč golemoj potrošnji nafte čini se da se ukupne svjetske zalihe nafte svake godine sve više povećavaju. Pri tome se radi da se novootkriveni izvori i nalazišta, odnosno nove mogućnosti za učinkovitije iskorištavanje postojećih izvora i nalazišta premašuju procjene koje su do sada iznesene u vremenskom periodu u kojemu bi se pričuve trebale iscrpiti. Primjerice, u četrdesetim godinama prošlog stoljeća ukupne su dokazane svjetske naftne zalihe bile procijenjene na oko 6 milijardi tona, odnosno nešto manje od današnje potrošnje. Dvadesetak godina kasnije ta se zaliha usedmerostručila, odnosno porasla na 42 milijardi tona. Dokazanim zalihama nafte moramo pridodati i količine za koje se procjenjuje da bi se mogle dobiti primjenom novih tehnologija a koje još do sada nisu ekonomski isplative. Ispitivanjem trodimenzionalne seizmičke slike podzemlja dobije se prilično točna informacija gdje bi se podzemni bazeni nafte mogli nalaziti. Primjenom novih tehnologija, od prije 25-tak godina kada je omjer bio 10:1 (od deset bušotina tek se u jednoj pronašla nafta) sveo se na današnjih 2:1. Danas su, nakon znanstvenog ispitivanja i analize podzemlja, bušenja novih bušotina poprilično uspješna a samim tim i učinkovitija. Zalihe nafte dijele se na konvencionalne (izvori sirove nafte) i nekonvencionalne (naftni škriljevac,

naftni pijesak, tekuće zalihe na bazi ugljena, biomase, itd.) a onda i na potvrđene i procijenjene. Nekonvencionalne zalihe nafte su mnogo veće.¹³

Total World Oil Reserves



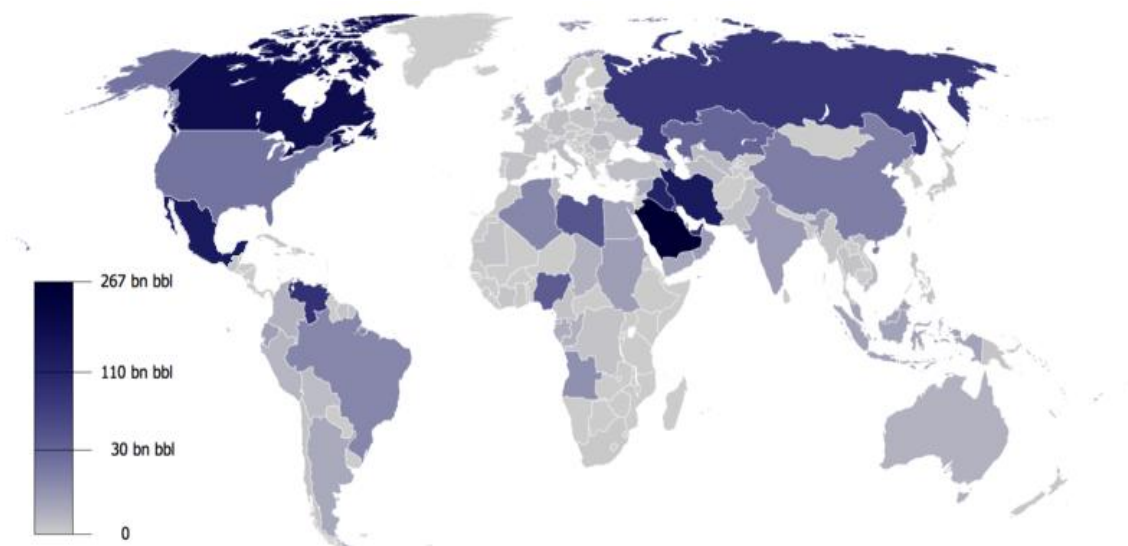
World Oil Reserves by Region



Data source: US Energy Information Administration (2013)
Reserves are the estimated quantities of crude oil, which are, with reasonable certainty to be recoverable

Grafikoni 1. i 2. Ukupne svjetske naftne zalihe / pregled po regijama (2013.)

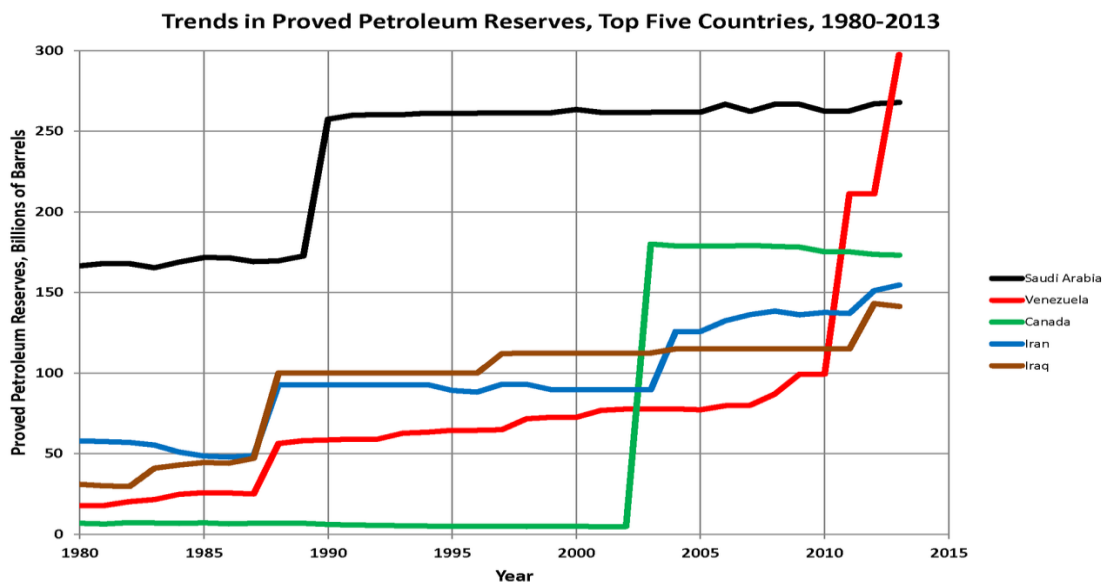
(Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves; pregledano 05.03.2016.)



Slika. 11. Karta svijeta sa rezervama nafte (siječanj 2014.)

(Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_proven_oil_reserves; pregledano 05.03.2016.)

¹³ Nekonvencionalni izvori nafte (naftonosni škiroljvac, naftni pijesak, tekuće zalihe na bazi uljena i biomase, kemijskom preradom prirodnog plina)



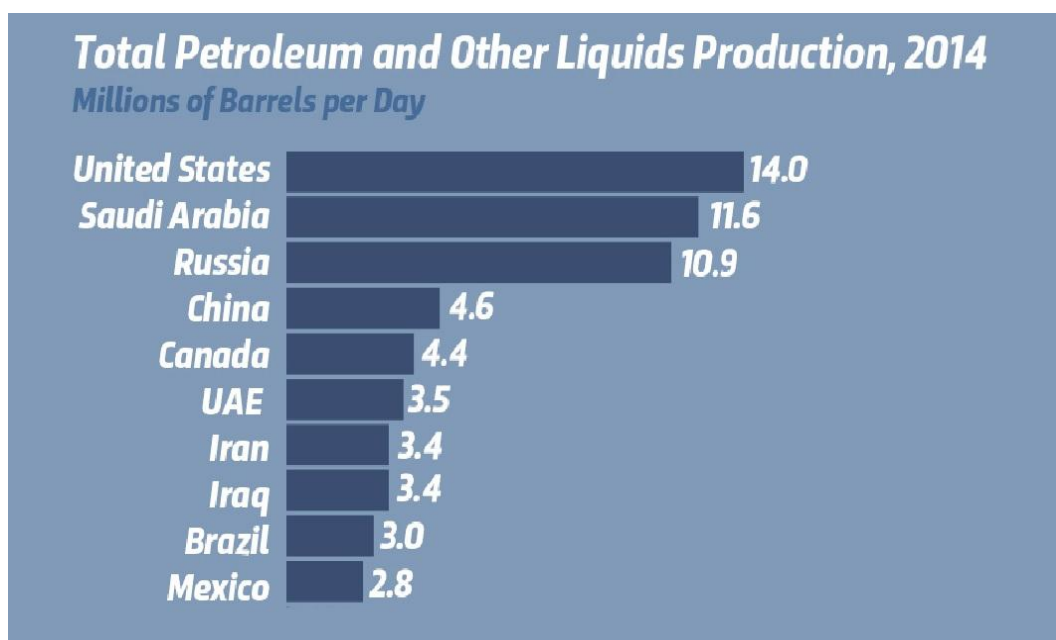
Slika 12. Trend rasta potvrđenih rezerva nafte (pet najvećih proizvođača 1980-2013.god.)

(Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves ; pregledano 05.03.2016.)

3.3.2. Proizvodnja, potrošnja te cijena nafte

Proizvodnja nafte usko je vezana za izvorišta ovog energenta. Zemlje bogate izvorištima i zalihama nafte među najvećima su proizvođačima u svijetu. Povijesni primat prvog mjesta u proizvodnji nafte imala je država Saudijska Arabija kao najveći proizvođač sa područja Bliskog istoka gdje se procjenjuje da postoje najveće naftne zalihe, ali sa novim nalazištima i tehnologijama prerade nekonvencionalnih izvorišta SAD i Rusija skinule su je sa trona. Međunarodna Agencija za Energiju (IAE) priopćila je da će do 2015. godine SAD preći Saudijsku Arabiju i Rusiju kao najveće svjetske proizvođače nafte, te se očekuje da će se za dvadesetak godina moći samostalno snabdijevati sa energijom. Agencija također napominje da će u sljedećih desetak godina sa nedavnim uspjesima u proizvodnji nafte, SAD i Kanada te sa Brazilskom podmorskom proizvodnjom, smanjiti ulogu OPEC-a kojom dominiraju zemlje srednjeg istoka - kao najvećem izvozniku nafte u

svijetu. Prognoza je također da će ovaj primat najvećeg svjetskog naftnog proizvođača biti okončan do sredine 2020-tih, kako će se njihovi resursi smanjivati, a pogotovo na poljima u Sjevernoj Dakoti i Texasu. Tada će povećane potrebe za naftom i naftnim derivatima ponovo osiguravati zemlje srednjeg istoka. U ostatku svijeta će povećane potrebe za energijom biti kao posljedica jačanja ekonomija u razvoju. Kina će 2030. god. preći SAD kao najvećeg svjetskog potrošača energije. Kina, Indija i zemlje srednjeg istoka povećat će za jednu trećinu svoje potrebe prema današnjim usporedbama i biti će glavni pokretači globalnih potreba za energijom. Globalni rast potrošnje je stabiliziran ali pad cijena nafte uzima svoj danak. Iran kao članica OPEC-a imati će vodeću ulogu u nadolazećim vremenima. Iako je globalni rast potražnje za naftom usporen do kraja ovog desetljeća popeti će se na 100 milijuna barela na dan.¹⁴



Slika 13. Deset najvećih proizvođača nafte u 2014. god

(Izvor: <https://letstalkroyalties.ca/did-you-know/albertas-oil-reserves-compared-to-other-countries/>; pregledano 06.03.2016)

¹⁴ http://www.iea.org/media/presentations/160222_MTOMR2016_launch.pdf

Tabela 2. Deset najvećih potrošača nafte u svijetu (mbl/danu) u 2015.god.

| | | | |
|----|-------------------|------------|-------|
| 1 | SAD | 19,150,000 | _____ |
| 2 | Kina | 9,400,000 | _____ |
| 3 | Japan | 4,452,000 | _____ |
| 4 | Kina | 3,182,000 | _____ |
| 5 | Saudijska Arabija | 2,643,000 | _____ |
| 6 | Njemačka | 2,495,000 | _____ |
| 7 | Kanada | 2,209,000 | _____ |
| 8 | Rusija | 2,199,000 | _____ |
| 9 | Južna Koreja | 2,195,000 | _____ |
| 10 | Meksiko | 2,073,000 | _____ |

(Izvor: <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=10&v=91&l=en>; pregledano 06.03.2016.)

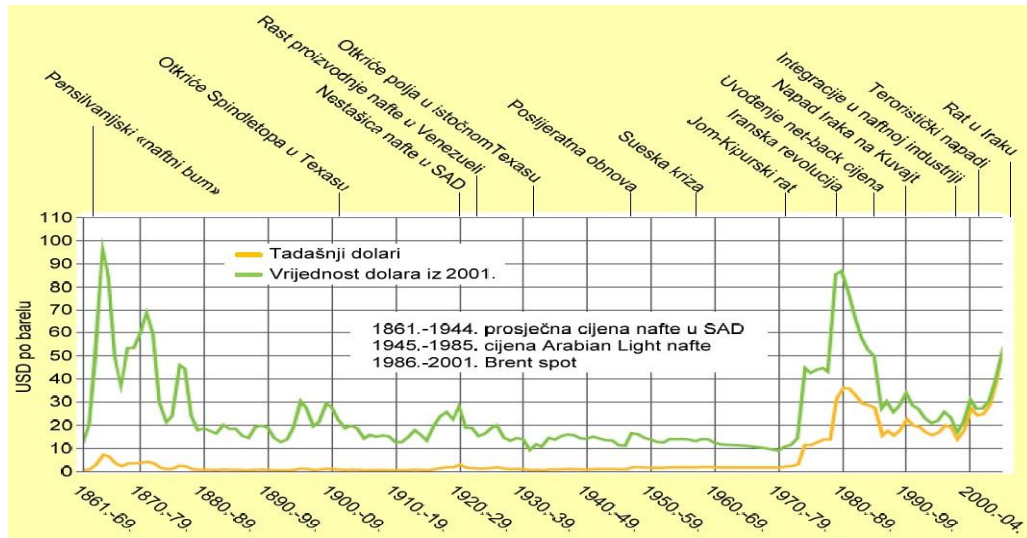
Tabela 3. Deset najvećih država izvoznica nafte (mbl/danu) u 2015.god.

| | | | |
|----|-------------------|-----------|-------|
| 1 | Saudijska Arabija | 6,880,000 | _____ |
| 2 | Rusija | 4,720,000 | _____ |
| 3 | Iran | 2,445,000 | _____ |
| 4 | Irak | 2,390,000 | _____ |
| 5 | Nigerija | 2,341,000 | _____ |
| 6 | UAE | 2,142,000 | _____ |
| 7 | Angola | 1,928,000 | _____ |
| 8 | Venecuela | 1,645,000 | _____ |
| 9 | Norveška | 1,602,000 | _____ |
| 10 | Kanada | 1,576,000 | _____ |

(Izvor: <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx?t=10&v=91&l=en>; pregledano 06.03.2016.)

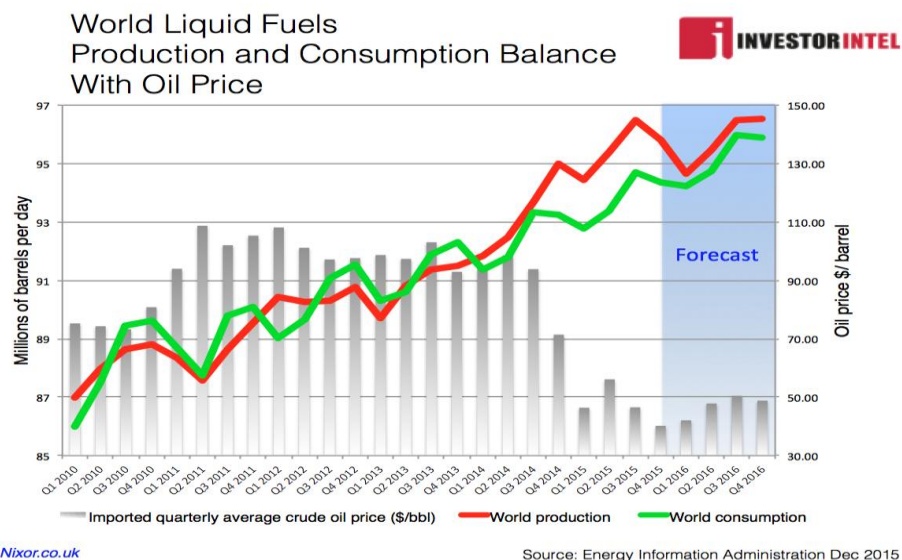
Objasnimo sada prvi čimbenik koji utvrđuje cijenu nafte kao vektor čija vrijednost će trajno rasti. Taj čimbenik govori da je nafta potrošljiv resurs i za sada nema ni najmanje dvojbe da upravo prolazimo kroz maksimum moguće proizvodnje u svjetskim okvirima. Promotrimo li podatke vrlo pažljivo zapravo vidimo da proizvodnja tekućih ugljikovodika pada od kolovoza 2005. godine. Gledajući samo tržišno to bi bio paradoks - ekonomije rastu, potvrđene zalihe rastu, potrošnja raste, potreba za naftom raste a proizvodnja pada. Jednostavnost tih činjenica, posebno one o skorom manjku nafte (u odnosu na potrebu „rasta“) kao rezultata geoloških okolnosti toliko je fascinantna da je u svojoj svekolikoj jednostavnosti nerazumljiva gotovo svima. Da li se u formiranju cijene nafte zapravo radi o ekonomskoj manipulaciji? To ne mogu objasniti ni najstručniji ekonomski analitičari a ni političari. Cijena nafte je podložna naglim skokovima (1980., 1990., 2000., 2004., 2006. i 2008. godine) te se nakon toga smanjuje, ali u većini slučajeva ostaje na višoj razini u odnosu na razdoblje prije povećanja. Također je bilo i perioda brzih padova (1986., 1998. i 2008. godine) i zadržavanja cijene na umjerenim razinama oko i ispod 20 USD/bbl (1990. - 2000. godine). 2008. godine cijena nafte je sa svojim stalnim rastom prešla psihološku granicu od 100 USD/bbl i dosegla 147,27 USD/bbl dana 11. srpnja 2008. godine. Općenito rast cijene energenata, a pogotovo nafte jer sudjeluje sa najvećim postotkom, ima za posljedicu smanjenje gospodarskog razvoja. Svjetsko se gospodarstvo djelomično s vremenom prilagodilo tim neizvjesnostima i iznenađenjima naftnog tržišta sa koliko toliko učinkovitim protumjerama za takve situacije i to, između ostalog: razvojem manje energetske intenzivnih industrija, aktiviranjem zaliha nafte, štednjom, učinkovitijim trošenjem energije, većim korištenjem plina i obnovljivih izvora, stvaranjem miroljubivih političkih i ekonomskih saveza s državama koje su veliki proizvođači i dr. S druge strane postoje stalne opasnosti kao što je sigurnost u opskrbi, politička nestabilnost u zemljama sa najvećim zalihama, novi sukobi, a sa time i rast cijena, koje su dugoročne i odbacuju trajna i stabilna rješenja. Najčešće je to brži rast potražnje od ponude, opća nestabilnost na Bliskom istoku, neriješeno izraelsko-palestinsko pitanje, uplitanje moćnih država u politike i

ekonomije država velikih proizvođača nafte, ali i ostalih država proizvođača nafte, politička nestabilnost u kaspiskom području, spore tržišne reforme u Rusiji i ostalo.¹⁵



Slika 14. Povijesni pregled kretanja cijene nafte

(Izvor: Cijene i tržišta nafte i plina - doc. dr. sc. Dario Karasalihović Sedlar; pregledano 03.03.2016)



Slika 15. Odnos ponude i potražnje za naftom s usporedbom cijene (2010.-2016.god)

(Izvor: <http://investorintel.com/market-analysis-intel/why-the-world-of-oil-is-changing/>; pregledano 05.03.2016.)

¹⁵ „Svjetsko tržište nafte“ - Žuvić, Slosar, Benac str.77

4. NAFTA – ELEMENT SUČELJAVANJA I SREDSTVO VANJSKE POLITIKE DRŽAVA BLISKOG ISTOKA

Upotreba nafte kao vanjsko političkog sredstva je zapravo način ekonomsko-gospodarskog pritiska koji svoj korijen vuče začetkom dvadesetog stoljeća ali o njemu možemo konkretnije govoriti tek nakon drugog svjetskog rata. Razlikujemo više načina gospodarskih pritisaka koji se razlikuju po svom obliku, osobinama ali zato je njihov učinak često teško razdvojiv. Činjenica je da se ekonomski pritisak najčešće ne upotrebljava samostalno, nego se nadopunjuje i isprepliće sa drugim oblicima vanjsko političkih djelovanja kao što su lobiranje, diplomacija, propaganda i rat. Nafta kao sredstvo političko ekonomskog pritiska vanjske politike može se koristiti na četiri načina: embargom, ograničavanjem ponude, smanjenjem proizvodnje i povećanjem cijene.

Nakon drugog svjetskog rata arapske države počele su biti svjesne snage nafte i njene strateške uloge u međunarodnim odnosima. Prvi pokušaj upotrebe nafte kao sredstva političkog pritiska arapskih država već se pojavio prilikom prvog arapsko-izraelskog rata 1948. godine a kasnije sueskom krizom kao i ratom 1967. godine, ali bez većeg uspjeha prije svega zbog tadašnjeg još malog utjecaja arapskih država na svjetskom naftnom tržištu. U tom razdoblju se još ne može govoriti o jedinstvu arapskih država što se promijenilo 1960. godine osnivanjem OPEC-a a kasnije i OAPEC-a. Prvi najveći i najuspješniji vanjsko politički potez država proizvođača nafte bio je 1973. godine, što je dovelo do nastanka prve naftne krize. Nafta je već i prijašnjem stoljeću bila neposredan uzrok ratova, u drugim sukobima kao sredstvo za povoljniji ishod rata ili kao sredstvo ostvarivanja vanjsko političkih ciljeva. Tako je Bliski istok nakon drugog svjetskog rata postao žarište stalnih sukoba, u kojem je nafta bila kao jaki čimbenik i kao najvažniji energetski izvor velikih sila svijeta. Velike sile svijeta uvijek su bile upletene u sve regionalne trzavice radi zaštite vlastitih gospodarskih interesa i održavanju svojih postignutih strateških pozicija. Cijena nafte tijekom povijesti stalno se

mijenjala. Ona nikada nije bila konstanta. Na promjenu cijene utjecali su mnogi čimbenici kao što su broj nalazišta, broj bušotina, crpljene količine, cijena prijevoza, skladištenja, rafiniranja, pojave novih tehnologija, otkriće novih zaliha, ponuđene i potraživane količine, udruživanja proizvođača nafte a najveći od svih utjecaja imali su političko-interesni sukobi, embarga i krvavi ratovi. Vidimo da je u igri formiranja cijene mnogo čimbenika pa stoga je prognoziranje budućih kretanja cijena, ove dragocjene tekućine, vrlo nezahvalno i teško određivo. Analizirajući dosadašnje kretanje cijene nafte kroz povijest vidimo da su najveći porasti ili skokovi cijene bili ostvareni prilikom političkih i vojnih sukoba na područjima velikih proizvođača nafte. Bliski istok kao najnestabilnija regija svijeta, u koji vri od nekada pa do današnjih dana, kao područje od velikog značenja jer tamo se nalazi jedno od najvećih zaliha sirove nafte, ima presudnu ulogu u formiranju cijene.

Tijekom povijesti, razdoblja prilikom kojih dolazi do poremećaja i naglih povećanja cijene nafte nazivamo naftnim krizama. Nagli skokovi cijene ovog energenta imaju veliki utjecaj na globalnu svjetsku ekonomiju te dolazi do velikih poremećaja u ekonomijama zemalja koje su uvoznici i čije ekonomije su vrlo ovisne o nafti, ali također i u ekonomijama zemalja koje su proizvođači i izvoznici nafte jer i njihova ekonomija također vrlo ovisi o nafti.

Kroz povijest bilježimo više kriza radi nafte. Sve krize su imale velike utjecaje i izazvale snažne recesije u industrijskim zemljama. Osnovna pretpostavka poremećaja je da su potrebe za naftom veće od trenutne ponude. Uzroci toga mogu biti na strani ponude koja onda nije dovoljna (logistički ali često i politički problemi) da zadovolji trenutnu potražnju ili na strani potražnje ako dođe do velikog porasta potreba koju onda ta ponuda ne može zadovoljiti.

4.1. Sueska kriza 1956. godine

Bliskoistočna kriza pedesetih godina ima svoje početke u sve uspješnijem raspadu kolonijalnih tvorevina zapadnog svijeta. Početak hladnog rata je šire područje Bliskog istoka već počeo pripremati za bojno polje interesa velikih sila. Težnje arapskog svijeta da skinu okove kolonijalizma bile su suprotnosti sa njihovim interesima. Propašću egipatske monarhije 1952. godine i sa željom za neovisnosti, država Izrael se je još više priklonila interesima zapadnih sila koje su se promjenama u Egiptu osjećale ugrožene. Većom suradnjom sa zemljama zapada Izrael si je osigurao vojnu nadmoć nad arapskim susjedima što je dovelo da promjeni odnosa snaga na Bliskom istoku. Sueski kanal koji je spajao Sredozemlje i Crveno more iako je bio na egipatskom teritoriju bio je u vlasništvu i pod upravljanjem «Suez Canal Company» kompanije u većinskom vlasništvu Velike Britanije i Francuske. Svaki prijevoz kanalom plaćao se kompaniji koja je samo dio prihoda dijelila sa Egiptom. Sporazum između Velike Britanije i Egipta bio je da kompanija pređe u vlasništvo Egipta 1968. godine. Za Veliku Britaniju kanal je bio od izuzetne važnosti jer je omogućavao bržu vezu do Indije a kada je Indija stekla neovisnost 1947. godine je kanal predstavljao preostalu najbržu vezu sa ostatkom britanskog imperijalizma. Iako oslabljena nakon drugog svjetskog rata Velika Britanija je još uvijek bila najjača sila na Bliskom istoku. Njena premoć se temeljila na prisutnosti vojske u Egiptu još od 1936. godine, te u Iranu koji je osiguravao naftu preko zajedničke englesko-iranske kompanije. Ekonomski i politički interesi SAD-a i europskih država što se tiče Bliskog istoka nisu bili istovjetni. SAD je bio ovisan o nafti koja se prevozila kanalom a nije imao nikakav udjel u vlasništvu kompanije. Francuska se prvenstveno usredotočila na činjenicu da Egipat podupire alžirske pobunjenike koji su se borili protiv francuske vlasti. Francuska je nudila Izraelu prije svega vojnu pomoć. Sueski kanal bio je žila kucavica za dostavu nafte u zapadnu Europu. Nafta je preko tri puta dolazila u Europu sa Bliskog istoka. Kanalom i dvama naftovodima koja su završavala na istočnoj

obali Sredozemnog mora. Preko 70% ukupne nafte se prevozilo kanalom. 1950. godine Europa je bila visoko ovisna o blisko istočnoj nafti jer je 90% ukupne nafte u Evropu stizalo je sa tog područja. 1956. godine u Egiptu vlast preuzima Gamal Abdel Nasser sa svojom revolucionarnom vladom te se žele potpuno osloboditi britanske čizme i nacionalizirat Sueski kanal. Dioničarima je Egipat obećao isplatu po nacionalizaciji kanala te sigurnu i neprekinutu plovidbu jer je kao od zarađenih pristojba trebala financirati gradnju Asuanske brane i druge ekonomsko razvojne programe. Unatoč tome Velika Britanija je bila zabrinuta radi mogućeg blokiranja prolaska kanalom i prekida opskrbe Europe sa naftom. 26. Lipnja 1956. Egipat je nacionalizirao suesku kompaniju. Napetost u regiji je rasla. U rujnu 1956. godine na izraelsko-jordanskoj granici nizali su se incidenti ali je Izraelu veća opasnost prijetila nagomilavanjem oružja i prisutnosti egipatske vojske na području Sinaja. 29. Listopada 1956. godine Izrael započinje napad na Egipat i sa ciljem prekida pomorske blokade zauzima Sinaj, istočnu obalu Sueskog kanala te obalu Akapskog zaljeva. Velika Britanija i Francuska postavili su ultimatum i Egiptu i Izraelu da se povuku 16 km od kanala. Izrael prihvaća ultimatum a Egipat se ne želi povući sa svojeg teritorija. Francuska i Velika Britanija izveli su napad na područje Sueskog kanala. Trojni napad na Egipat osudila je sva svjetska javnost. Kriza se produbljuje nakon što Egipat zatvara prolaz i prekida kompletan pomorski prijevoz, a Sirija uništava dio IPC (Iraq Petroleum Company) naftovod koji je prolazio njenim teritorijem. Evropi je zaprijetila velika nestašica nafte a SAD nije želio pomoći¹⁶ dok se britanske i francuske snage ne povuku. Zapravo nedostatak nafte prisililo je Veliku Britaniju i Francusku da sklope primirje i povuku se iz Egipta.

¹⁶ SAD su imale plan po kojem bi u kriznim situaciji europskim saveznicama dostavljale svoju naftu. Predsjednik Eisenhower se oštro protivio napadu na Egipat prije svega radi zaštite američkih interesa u arapskom svijetu

4.2. Šestodnevni rat 1967. godine

Države članice OECD-a (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj)¹⁷ upotrijebile su već 1106 milijuna tona nafte. Uvoz nafte u Europu i Japan iznosio je visokih 95%, a obje regije uvozile su više od 80% nafte sa područja Bliskog istoka i Sjeverne Afrike. Ovisnost Europe o uvoznjoj nafti bila je dramatična. Poučena sueskom krizom ovog puta bolje se pripremila na buduću energetska krizu uspostavom OECD-a, koja je poduzela određene korake da se garantira energetska sigurnost.¹⁸ Završetkom drugog arapsko-izraelskog rata 1956. godine na području razgraničenja Egipta i Izraela bili su raspoređeni pripadnici UN-a. Izraelski brodovi imali su potpunu zabranu plovidbe kroz Suez ali im je bio omogućen pristup do Crvenog mora kroz pristanište Eilat u Akapskom zaljevu i to zahvaljujući pripadnicima UN mada je Egipat nadzirao područje. Od 1957. do 1967. godine na izraelsko-egipatskoj granici vladao je mir a na granici sa Sirijom i Jordanom trajale su neprekinute napetosti i vojne provokacije. Očito je bilo da je mir privremen i da se obje države spremaju za novi rat. Sa blokadom Tiranskog morskog prolaza, premještanja novih vojnih snaga na Sinaj i povlačenjem UN-a sa Sinaja težište napetosti prebačeno je prema Egiptu. Dana 22. svibnja 1967. god. Egipat je proglasio Akapski zaljev dijelom svojih teritorijalnih voda i zabranio Izraelu prolaz. Uz gubitak dostupa na Crveno more Izrael je imao velike ekonomske gubitke jer je izgubio naftu koju su tuda dopremali brodovi. Sklapanjem saveza Egipat-Sirija-Jordan Izrael se još više osjećao ugrožen i bilo je pitanje trenutka kad će izbiti novi rat. Izrael pokreće vojnu ofenzivu 05. Svibnja 1967. god. i već unutar nekoliko sati uništava većinu egipatskih zračnih snaga te ostvaruje potpunu kontrolu zračnog prostora. Istoga dana Sirija i Jordan napadaju Izrael a on zauzima stari dio Jeruzalema i zapadnu obalu pod jordanjskim suverenitetom. Izrael uništava veći dio egipatske

¹⁷ OECD je osnovana 1960. god. pariškim sporazumom kao nasljednica OEEC (Organizacija za ekonomsku suradnju)

¹⁸ Kapstain, 1990: str. 141-142

kopnene sile koje su bile stacionirane na Sinaju. Time je Izraelu bio otvoren put za zauzimanje cijelog Sinaja sve do Sueza. 6. svibnja izraelske su snage zauzele područje Gaze a već sljedeći dan nadzirale su područje Akapskog zaljeva. Na Sirijskoj granici vlada potpuno zatišje i to omogućuje Izraelu da lakoćom ovlada Golanskom visoravni. Sirija se za zbog Izraelske premoći za pomoć obraća UN i zahtjeva prekid vatre, što je Izrael prihvatio jer je i onako postigao više nego je planirao. Rat je završio nakon šest dana i Izrael pobjeda bila je potpuna. Udvostručio je svoju površinu, zauzevši Sinajski poluotok, arapski dio Jeruzalema, Zapadnu obalu i Golansku visoravan. Kraj rata još je više produbio jaz između Izraela i arapskog svijeta.

Drugi dan rata, u Bagdadu su se sastali arapski najveći proizvođači nafte i zahtijevale potpuno zaustavljanje izvoza nafte. Radi rata bio je zatvoren promet sueskim kanalom, države proizvođača zatvorile su i oba glavna naftovoda za Europu kao i naftovod iračke kompanije TAPLINE.¹⁹ Time su obustavili isporuku nafte državama članica OECD u količinama od 5 milijuna barela nafte dnevno što je predstavljalo 65% ukupne opskrbe naftom.

Ovim potezom su najveće arapske države u proizvodnji nafte pokušale prvi puta utjecat na sam tijek rata. Također su 06. lipnja 1967.god. uvele embargo na izvoz nafte u SAD, Veliki Britaniji, Zapadnoj Njemačkoj jer su podupirale Izraelsku agresiju protiv arapskih država. Embargo ih nije iznenadio jer je Irak i prije izbijanja rata najavio uvođenje embarga protiv država koje će podupirat Izrael. SAD je odigrao ključnu ulogu u rješavanju krize tako da je povećao svoj izvoz a dodatnu naftu osigurala je i Venezuela iako je bila članica OPEC-a i tako kršila solidarnost s ostalim članicama. Sredinom lipnja se situacija glede dobave nafte promijenila jer su Kuvajt, Bahrein i Katar ponovo počeli izvoziti naftu. Irak je otvorio naftovod, Libija je nastavila dostavljati naftu Francuskoj, Grčkoj, Italiji, Španjolskoj i Turskoj. Tako se embargo koje su nametnule arapske države proizvođači nafte polako počeo topiti. Embargo su nakon međusobnih neslaganja ukinuli na

¹⁹ TAPLINE (Trans Arabian Pipeline - trans arapski naftovod)

konferenciji arapskih država u Khartumu, 29. kolovoza 1967.god.. Arapske države proizvođači nafte odlučile su promijeniti svoju politiku. Umjesto smanjenja opskrbe nafte zapadu, odlučile su da će radije upotrijebiti prihode od izvoza nafte kreiranjem financijske baze i tako lakše ostvariti vanjsko političke ciljeve te financijski pomoći državama koje su bile pogođene ratom protiv Izraela, govoreći da je nafta arapsko bogatstvo koje treba služiti arapskim ciljevima.

Arapske države ovim embargom nisu puno postigle. Izrael se nije povukao sa okupiranih područja, Sueski kanal bio je zatvoren sve do 1974. godine a prijevoz nafte odvijalo se preko Rta Dobre Nade. Zapadne industrijske države snašle su se u pomanjkanju nafte sa istoka a utjecaj OPEC-a se smanjio.

Značaj embarga je prvenstveno da su se arapske države kao proizvođači nafte po prvi puta ujedinile u ispunjenju svojih vanjsko političkih ciljeva, ali su i spoznale međusobne različitosti i slabosti. Nafta je ovaj put upotrijebljena kao političko oružje.

4.3. Naftne krize sedamdesetih godina

Tijekom povijesti izbile su dvije naftne krize. Prva naftna kriza započela je u jesen 1973. godine a druga 1979./1980. godine.

4.3.1. Prva naftna kriza 1973. godine

Prva naftna kriza dogodila se 1973. godine. Svijet je bio potresen. Cijene nafte su naglo skočile pa se čak i u SAD-u čekalo u redovima na benzinskim postajama. Pravi uzrok nije bila nestašica nafte, kako se tvrdilo. Pobuna na pariškim ulicama godine 1968., koja se prelila na dobar dio Europe, kao i klima stvorena protestima u SAD zbog rata u Vijetnamu. Dok je trajao ustanak u Parizu, predsjednik Francuske Charles de Gaulle potajno je putovao u Njemačku da s francuskim trupama koje su se tamo nalazile

dogovori njegovo gušenje. Francuzi na Francuze? Kako to poznato zvuči! Do toga ipak nije došlo, bura se ispuhala, ali je kapital odjednom postao silno popustljiv. Trebalo je gotovo pet godina da se smisli rješenje. Rješenje je bilo maestralno. Izazvana je svjetska kriza. Bila je to naftna kriza, čiji je uzrok navodno bila viša sila. Tvrdilo se da će čovječanstvo uskoro iscrpiti sve dostupne izvore, pa je ono što je preostalo moralo biti skupo. I to iznimno skupo, tako da je narednih godina cijena porasla i za deset puta. Nastupilo je doba preračunavanja i velike preraspodjele, svojevrsnog „New Deal-a“. Odnosi uspostavljeni poslije revolucionarne 1968. god. više se nisu mogli održati, niti su se na bilo koji način mogli braniti. Tvrdilo se da svi moraju platiti cijenu krize. Kriza je započela u jesen 1973. godine kada su zemlje članice OPEC-a smanjile proizvodnju za oko 5 % da bi digle cijenu nafte. Cijena je u par dana narasla sa 3 dolara po barelu na više od 5 dolara, dakle za oko 70%. Tijekom iduće godine, cijena sirove nafte je na svjetskom tržištu narasla na više od dvanaest dolara. Smanjenje proizvodnje nafte bilo je promišljeno sredstvo političkog pritiska zemalja OPEC-a koje se nisu slagale s politikom zemalja uvoznica nafte prema Jomkipurskom ratu. U to vrijeme opće financijske nestabilnosti u svijetu i vojno-političke krize na Bliskom istoku, članice su OPEC-a uspostavile uspješan kartel i višestruko povećale cijenu nafte te su nametnule preraspodjelu svjetskoga bogatstva u svoju korist. Porasli prihodi tih zemalja velikim su se dijelom, kao dolarski depoziti, slijevali u međunarodne financijske kanale i služili za povoljno kreditiranje zemalja koje su imale teškoća u vanjskim plaćanjima i koje su se upustile u velike investicije. U naftnom embargu sudjelovali su Alžir, Irak, Kuvajt, Katar, Libija, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati. Je li to bila prava istina?

Velike naftne kompanije ostvarile su ekstra profite, a u američke i britanske banke potekle je rijeke dolara. Nafta se plaćala samo dolarima – to je praksa koja se do danas brani svim sredstvima, pa i vojnim – a što znači da su tada Amerikanci diktirali igru. Povećala se važnost Izraela kao bliskoistočnog policajca, a enormno su porasli prihodi tzv. Rentijerskih ekonomija, kakva je na primjer Saudijska Arabija. SAD su dale do znanja da se bez njih ništa ne može čak ni na Bliskom istoku. Njihovi dolari ležali su u

zapadnim bankama, pa je SAD i dio zemalja, imao i ovce i novce. Kupovali su skupu naftu, ali im se dolar odmah vraćao kući. Točnije, dolari nisu ni napuštali njihove banke.²⁰

4.3.2. Druga naftna kriza 1979./1980. godine

Druga naftna kriza pojavila se sredinom 1978. godine kada su se počele događati nagle promjene u Iranu. Iranski narod je demonstrirao protiv šaha Reze Pahlavija i započeo generalni štrajk. Tada su 13. listopada 1978. god. zatvorili najveće naftno polje u Abadanu. Šah je pomoću vojske pokušao ostati na vlasti i najavio reforme ali sve je govorilo protiv njega. U siječnju 1979. izbjegao je iz Irana, a u veljači se je iz dugotrajnog prognanstva vratio Ajatolah Homeini i imenovao revolucionarnu vladu pod vodstvom Mehdiya Basargana. Iranska je revolucija zatrla sve zapadnjačke težnje i uzdigla vjeru na tron. Iran se tako u nekoliko mjeseci iz američko-zapadnog saveznika u lidera protuameričkog pokreta i postao najveća prijetnja za države u regiji.

Prekid proizvodnje nafte sa iranskih naftnih polja 1978. godine odmah je uvelo totalnu pometnju u zapadnom svijetu. Cijene nafte na tržištu su porasle za 20% od dogovornih cijena OPEC-a i iznosile više od 14 USD po barelu. Skok cijene na naftnom tržištu bila je posljedica očekivanja zapadnih država da će se proizvodnja nafte na Bliskom istoku dodatno smanjiti radi iranske revolucije. Kao posljedica toga bio je nagli porast kupovine zaliha nafte. Naftne kompanije su tražile zamjenu za iransku naftu jer je crpljenje bilo obustavljeno. Zabrinute zapadne zemlje pitale su se da li će ostale zemlje OPEC-a moći uspješno u kratkom roku nadoknaditi prazninu koja je nastala sa iranskim prekidom proizvodnje. A potrebno je bilo uskladiti kako proizvodne tako i transportne kapacitete (Kapstain, 1990: 185-186). Zemlje OPEC-a već su u prosincu 1978. god. odlučile o povećanju cijene nafte za

²⁰ <http://www.portalnovosti.com/novi-naftni-rat> – Milan Gavrović

14,5, % u 1979. godini. Tako da je već u travnju 1979. god. cijena iznosila 14,56 USD/bbl. Odluka za porast cijene nafte u 1979. godini bila je potkrijepljena velikom devalvacijom dolara koja je realno smanjila naftne prihode zemalja OPEC-a. Sredinom 1979. godine Iran je ponovo počeo sa izvozom nafte ali se je politička situacija dodatno zakomplicirala radi zadržanih američkih taoca. Inflacija je kroz cijelu godinu strmo rasla, cijene nafte također a politička situacija na području Bliskog istoka se dodatno zaoštravala. Krajem 1979. godine cijena nafte je već postigla granicu od 24 USD/bbl. U prvim mjesecima 1980. godine se je cijena dodatno rasla i iznosila 28 USD/bbl. Početak rata Irana sa Irakom naftnu je krizu dodatno produbilo jer se je doslovce urušio sustav dogovaranja cijena unutar zemalja OPEC-a, tako da je cijena nafte u prosincu 1980. godine iznosila vrtočlavih 36 USD/bbl. Zbog prekida i smanjenja proizvodnje se je cijena nafte digla, unatoč tome što je ukupna količina proizvodnje nafte zemalja OPEC-a nije smanjila jer je Saudijska Arabija povećala svoju proizvodnju.

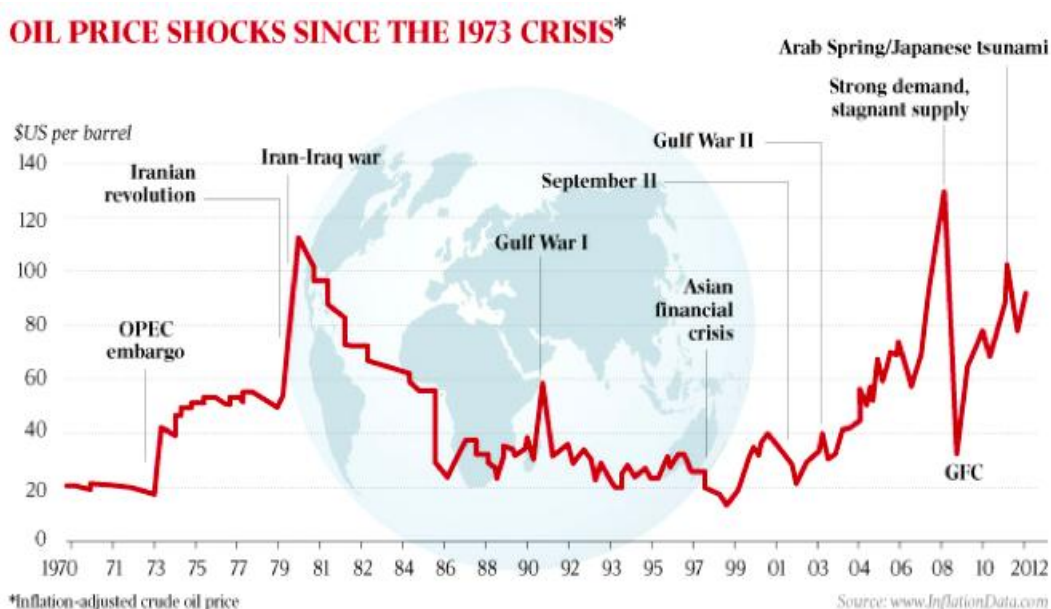
Tako da tijekom druge naftne krize zapravo nafte na tržištu nije nedostajalo. Iranska revolucija i naftne kriza, koja je slijedila, bila je prvi test za Međunarodnu agenciju za energiju (IEA). Ona je nastala kao protuteža OPEC-u nakon prve naftne krize. Neuspjeh IEA pri osiguranju dovoljnih količina nafte zemljama korisnicima omogućilo je također i multinacionalnim kompanijama da iskoriste ovu krizu u dizanju cijene nafte. Uvidjelo se da su zapadne zemlje i dalje ranjive u opskrbi naftom.

Iako je uzrok druge naftne krize bila iranska revolucija 1979. godine, pokazalo se da tržišni zakoni na naftnom tržištu zapravo ne vrijede, te da su proizvođači i potrošači nafte u velikom međuzavisnom odnosu i ranjivi na ovakve krize.

Posljedice naftne krize su imale velik upliv na svjetsko gospodarstvo. Smanjenjem ponude nafte, te njena viša cijena prisilile su industrijske zemlje na prilagodbe novonastaloj situaciji i na smanjenje potražnje nafte od zemalja OPEC-a. Već su se nakon prve naftne krize mnoge zemlje okretale ka novim

izvorima energije. Smanjenjem potražnje nafte od zemalja OPEC-a te nakon nekih jednostranih poteza pojedinih članica stvorio se dodatni razdor te unutarnja polarizacija organizacije.

Ove dvije naftne krize tijekom osamdesetih godina prisilile su i zemlje OPEC-a na dodatne prilagodbe ponude zbog smanjenja potražnje. Od naftnih kriza nitko nije bio na dobitku – svi su bili gubitnici.



Slika 16. Kretanje cijene nafte nakon naftnih kriza sedamdesetih godina

(Izvor: <http://www.enrichwise.com/wp-content/uploads/2012/07/?ND>; pregledano 07.03.2016.)

4.4. Zaljevska kriza 1990./1991. godine

Početak devedesetih godina na Bliskom istoku vladalo je zatišje, stvari se još uvijek nisu pomakle s crne točke a arapsko-izraelski sukob još uvijek nije bio okončan. Nadzirao se kraj hladnog rata a arapima se nije sviđalo da SAD izlazi iz tog povijesnog razdoblja kao jedini pobjednik i velesila. Politička praznina na Bliskom istoku, sve teži gospodarski i socijalni položaj ljudi budio je islamski fundamentalizam. No mira nije dugo potrajao. Irak optužuje Kuvajt da u graničnom području crpi iračku naftu i ako mu ekonomski šteti. Irak je 02. kolovoza 1990. godine pokrenuo invaziju na

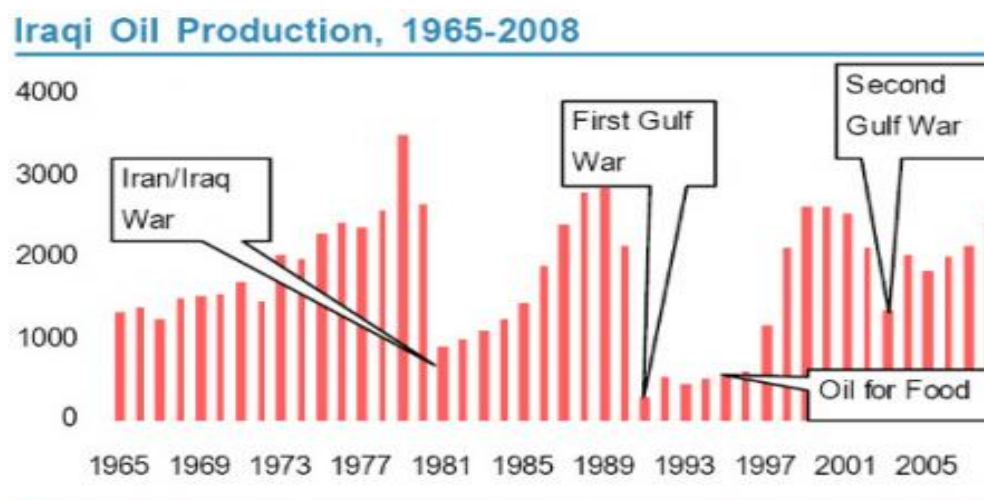
Kuvajt, pokušavajući tako ponovo priključiti nekadašnju provinciju. Zbog osmogodišnjeg rata sa Iranom bio je u teškoj gospodarskoj krizi te je u Kuvajtskoj nafti vidio priliku da postane vodeća sila Bliskog istoka. Sudbinu emirata od početka brine OUN²¹ i sa mnogim rezolucijama u vijeću sigurnosti bezuspješno pokušava prisiliti Irak na povlačenje. Aneksija Kuvajta od strane Iraka je do tada prvo uplitanje zapadnih sila u arapskom svijetu, ujedinila je zapadne saveznike u koaliciju. U ratu su sudjelovale i arapske države Egipat, Sirija i Saudijska Arabija. Iran ostaje neutralan. Irak je u zaljevsku krizu pokušao uplesti i rješavanje palestinskog pitanja ali bezuspješno. Zaljevski rat bio je potpuno drugačiji od svih prijašnjih ratova, tako da ni početna naftna kriza pri početku rata nije bila slična prijašnjim. U ovom slučaju nije se radilo o embargu nafte zapadnim zemljama već su UN nametnuli ekonomske sankcije Iraku sa potporom arapskih država a prije svega Saudijske Arabije. To je i razlog zašto ovaj sukob nije imao prevelik utjecaj u smanjenju ponude nafte na svjetskom tržištu. Iako nafte na tržištu nije manjkalo visoka cijena bila je posljedica špekulacija o mogućem prekidu u opskrbi naftom. Naprotiv u tom periodu nafte je bilo u izobilju povećanom proizvodnjom u Saudijskoj Arabiji. Sve zapadne zemlje su uvele osiguranje s naftom unatoč obilju nafte na tržištu. Umjesto pomanjkanja nafte pri izbijanju sukoba tržište je bilo zasićeno naftom a unatoč tome cijena nafte je rasla. Države izvoznice nafte perzijskog zaljeva, Iran, Saudijska Arabija, Bahrein, Katar i UAE su svoju pred kriznu proizvodnju podigli sa 12 na 16 mbb/dan te su u kao članice OPEC-a dale svoj pozitivni obol u krizi unatoč unutarnjim nesuglasicama te nisu iskoristile krizu kao sredstvo vanjske politike. Spriječilo se ponavljanje kriza iz sedamdesetih godina. Zaljevska kriza je pokazala kako ugrožavanje strateško važnih izvora nafte može potaknuti zajedničku međunarodnu akciju, te ona može nametnuti ekonomske sankcije zabrane izvoza nafte samo jednoj državi. SAD je odigrao glavnu ulogu u zaljevskom ratu te je time još više utvrdio svoju poziciju i dominaciju u srcu Bliskog istoka.

²¹ OUN (Organizacija ujedinjenih naroda)

4.5. Program „Nafta za hranu“

Irak ima specifičnu ulogu je također jedna od najvećih svjetskih proizvođača nafte u svijetu. Vidjet ćemo njegovu ulogu nakon nametanja sankcija od strane UN-a i američke okupacije 2003. god. .

Invazijom na Kuvajt Iraku su uvedene ekonomske sankcije od strane UN-a. Nakon kraja rata UN šalje u Irak mirovnu misiju koja treba utvrditi stvarno stanje na terenu jer im je prijetila humanitarna katastrofa. 1991. godine od strane UN povučeni su mnogi potezi, dostavljena je humanitarna pomoć te je Iraku predloženo da prodaju određene količine nafte u zamjenu za hranu i lijekove ali je taj prijedlog odbačen. Preokret počinje 1995. godine kad vijeće sigurnosti UN-a donosi rezoluciju za početak humanitarnog programa „Nafta za hranu“ s kojom su omogućili Iraku ponovo izvoz i prodaju nafte u zamjenu za humanitarnu pomoć.



Slika 17. Iračka proizvodnja nafte tijekom ratova i okupacije

(Izvor:<http://www.matthieuthery.com/wpcontent/uploads/2012/02/iraq-oil-production-petrole-irak-450x297.png>, pregledano 08.03.2016.)

Naftu su počeli izvoziti u prosincu 1996. godine a dostava prve hrane bila je u ožujku sljedeće godine. 20. ožujka 2003. godine dolazi do napada

američkih snaga na Irak i odlaskom inspektora i osoblja UN-a program se ukida. Nakon kraja većih vojnih operacija vijeće sigurnosti UN-a donosi novu rezoluciju kojom uspostavlja vezu sa novim okupacijskim snagama (prije svega sa SAD) te se dogovaraju o nastavku programa «Nafta za hranu» u obnovi Iraka. Program je vodila Koalicijska prijelazna vlada. Tijekom cijelog programa je priskrbio vrijednost oko 46 milijardi USD za humanitarnu pomoć. Program je bio izložen mnogobrojnim kritikama prije svega zbog neučinkovitog rješavanja problema iračkog naroda nakon rata. U vrijeme programa razvilo se i crno tržište nafte. Unatoč svemu program je umnogome pomogao iračkom narodu prilikom strogih ekonomskih sankcija UN-a pod vlašću Sadama Huseina.

4.6. Uspjesi i neuspjesi vanjsko političkih odluka država Bliskog istoka

Arapske države su korištenjem nafte kao elementu pritisaka i kreiranja vanjske politike imale i uspjeha i neuspjeha. Moglo bi se reći da su ovi potezi „mač sa dvije oštrice“. Kada su arapske države htjele s jedne strane sa nametanjem embarga, povećanjem cijena, zaštititi svoja nalazišta i utjecat na izraelsko arapski sukob te uspostaviti drugačiji ekonomski odnos u svijetu, kojim bi bile obuhvaćene i zemlje trećeg svijeta, po drugoj strani su ti potezi imali trajne negativne posljedice baš na te države te su time još više unijeli razdor među sobom. Teško je suditi i donijeti zaključke o uspjehu ili neuspjehu poteza. Uglavnom one su potakle niz promjena u međunarodnom poretku. Na uspjeh OPEC-ih odluka utjecalo je i povećanje deviznih rezerva koje su onda omogućile uspješniji pritisak država na svjetsko naftno tržište. Tako da su te države bile financijski nezavisne i lakše su mogle prebroditi probleme u trenucima smanjenja dobiti od nafte. U to vrijeme je bila mogućnost nadomjeska nafte u kratkom periodu mala, prije svega radi velike ovisnosti svjetskog gospodarstva o ovom energentu i neprihvatljivosti država

na politiku OPEC-a. Politička potpora i jedinstvo arapskih država je bila unatoč manjih nesuglasicama jedinstvena. Nakon ovih pojava te naftnih kriza promjene i posljedice u međunarodnim odnosima bile su velike.

5. VELIKA IGRA NA PODRUČJU BLISKOG ISTOKA (SIRIJA I IRAK)

Događaji koji se danas zbivaju na području Bliskog istoka sa aktualnim sukobima na području Sirije i Iraka te pojavom Islamističke države (ISIS/ISIL) treba promatrati kroz prizmu geopolitike. Geopolitika proučava kako prostor, kao reljef, naseljena zemlja i njena prirodna bogatstva, imaju utjecaj na politiku država. Osobitosti terena i subjektivna percepcija istog prema osnovnim načelima geopolitike imaju utjecaj na svjetsko sučeljavanje, iz čega proizlazi i kulturna i dijalektička napetost Istok-Zapad.²² Sukob dviju strana, euroazijskog kao predstavnika Istoka i atlantizma kao predstavnika Zapada, najviše dolazi do izražaja na području Bliskog istoka. Stare i nove koalicije, rudna i mineralna bogatstva a prije svega bogatstva naftom i plinom na području Bliskog istoka te borba za njegovu kontrolu u Velikoj igri i svjetskoj dominaciji neke su od ključnih karakteristika ovog područja sa stajališta geopolitičke analize.²³

Bliski istok obiluje zalihama nafte i plina i od globalnog je značaja u snabdijevanju energentima najvećih ekonomija u svijetu od SAD-a do Kine, Indije, Velike Britanije i Njemačke a blizak je i mekom trbuhu Rusije. To je poprište sukoba isprepletenih interesa svih svjetskih sila. Zapad vidi ovo područje kao najveće uporište i izvor svjetskog terorizma , te sukobe doživljava kao sukob civilizacija ili sukob svijeta Islama (Istoka) i Zapada.

Turbulencije Bliskog istoka mogu se gledati i kroz prizmu islamskog sektaškog konflikta šiita i sunita. To je realnost koja postoji. Jedinstvo sunita predstavlja mit jer zemlje gdje suniti čine većinu duboko su podijeljene oko

²² Vidal de la Blas kaže da je čovjek „najbitniji geografski činilac“

²³ Slobodan Janković – „Sukobi na Bliskom istoku“

raznih pitanja, a šiiti čija je snaga porasla ranih devedesetih, pate od nezaobilaznih ograničenja kao manjinsko muslimansko stanovništvo. Više od tri četvrtine svih Muslimana prakticira sunitsku verziju Islama. Samo su četiri države koje su većinski u rukama šiita: Iran, Azerbajdžan, Bahrein i Irak. Godine 1979. nakon iranske revolucije osniva se šiitska republika Iran, koja je danas najveća i najsnažnija država Bliskog Istoka. Bivši predsjednik Irana, Mahmud Ahmadinežad tvrdio je da su u sukobu zapravo islamski narodi sa agresivnim silama zapada.

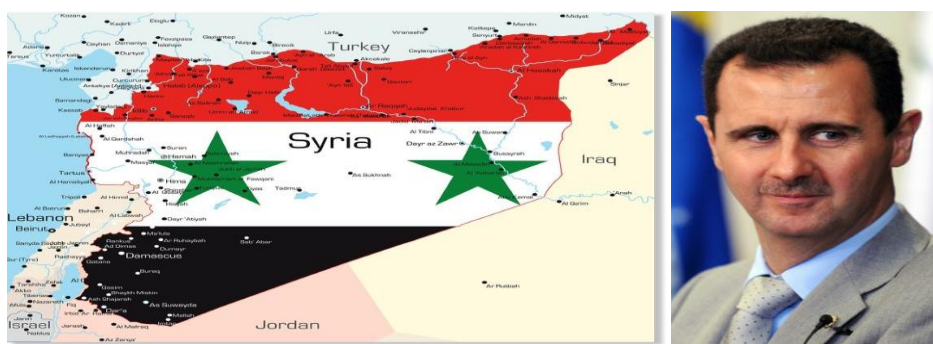
Zapad i Istok ove je sukobe shvatio vrlo ozbiljno tražeći nove koncepte sigurnosti i poteze za očuvanje postojećih pozicija te traženje novih „interesnih sfera i puteva“.

Svjedoci smo najnovijih krvavog sukoba koji se danas vodi na prostoru Sirije i Iraka. Naravno da je teško objasniti uzroke ovoga sukoba a da se ponovo ne spomenu podaci iz Prvog svjetskog rata i sporazuma Sykes-Picotovoj podjeli interesnih sfera na Bliskom istoku, oslobođenja od francuskog kolonijalnog interesa, ratova s Izraelom nakon Drugog svjetskog rata i okupacije Palestine, intervencije Sirije u libanonski građanski rat, gušenja pobune Muslimanskog bratstva u Hami, američke invazije na Irak, itd.

Rat u Siriji i Iraku je jedna dobro smišljena zavjera ponajprije skrojena u Washingtonu uz veliku podršku židovskog lobija. Zapadu, država Sirija kao moderna i jaka država na vrlo važnom geostrateškom položaju, u kojoj nije bilo nikakvog zapadnog neokolonijalnog utjecaja i utjecaja globalnih korporacija, jednostavno nije odgovarala. Sirija kao država oduvijek je bila predmet raznih imperijalističkih država. Interes NATO-a je zapravo interes SAD-a i kako je sam predsjednik Barack Obama rekao da treba malo „zavrnuti ruku“ neposlušnim saveznicima, jasno govori kako se SAD stavio u apsolutnog gospodara Zapadnog svijeta. Rušenjem Asada i postavljanjem marionetske vlade u Damasku omogućilo bi SAD-u širenje svog utjecaja na području Bliskog istoka i koristiti Siriju kao odskočnu dasku prema Iranu. SAD

još pati od kompleksa islamske revolucije 1979. god. u Iranu. Američkim utjecajem u Siriji riješio bi se i problem Izraela što bi povuklo sa sobom i ostale petromonarhijske saveznike. Zauzimanjem Sirije, Zapadu bi apsolutno nestala potreba za ruskim energentima, te bi izgradnjom naftovoda i plinovoda preko Sirije prema Europi sve okrenulo prema Kataru i Saudijskoj Arabiji. Treba li uopće napomenuti da su zalihe nafte i plina, kao i mogući putovi plinovoda kroz teritorij Sirije sekundarni razlog sukoba što bi najviše odgovaralo petromonarhijama Kataru i Saudijskoj Arabiji.²⁴

Otuda i razlog direktnog vojnog uplitanja Rusije u Siriji i potpora aktualnoj vlasti predsjednika Asada. NATO članice igraju ulogu poslušnika, jer bi im također odgovaralo da se zbog narušenih odnosa s Rusijom okrenu petromonarhijama i da se oslobode ovisnosti o ruskom plinu od kojega mnoge članice europske unije uvelike ovise. Sukob je započeo kao građanski rat u proljeće 2011. god. između pristaša regularne vlasti na čelu sa Bašarom al-Asadom i pobunjenika koji pokušavaju svrgnuti sa vlasti njega i vladajuću stranku Bass. Izbio je kao serija prosvjeda nadahnutim arapskim proljećem. Sirijska vlast je uz pomoć vojske pokušala ugušiti ustanak ali je to dovelo do eskalacije nasilja i još većih krvavih sukoba. Pobunjenici se naoružavaju i osnivaju Slobodnu sirijsku vojsku (FSA) koja će potom protiv režima Bašara al-Asada voditi gerilski rat.



Slika 18. Sirija i aktualni predsjednik Bašar al-Asad

(Izvor: <http://hr.sott.net/article/751-Objasnjenje-rata-u-Siriji-za-sve-koji-zele-znati>; pregledano 02.02.2016.)

²⁴ „Objašnjenje rata u Siriji za sve koji žele znati“ Matija Lukač

Otprilike u isto vrijeme se na prostoru Iraka događa ISIL (ISIS – islamska država) koji svoj teritorij širi i na područje Sirije, a sa sve većim direktnim uplitanjem u sukobljene strane od strane zapadnih velesila i Rusije koja podržava regularnu vlast i predsjednika Bašara al-Asada stvar se dodatno komplicira do neslućenih granica.

Na sjeveroistoku Sirije i Iraka područje je pod kontrolom Kurda koji ovaj sukob vide kao priliku da konačno nakon mnogo godina patnje i stradanja ostvare pravo na svoju državu u čemu se Turska koja je članica NATO-a jako protivi. Utjecaj Turske na rat u Siriji je ogroman ali i najpriljaviji. Sav utjecaj Turske u Siriji je direktno vezan uz NATO. Od početka rata u Siriji Turska drži svoju granicu otvorenom za protok ljudstva, tehnike i ostale vojne opreme. Ona je i glavna tranzitna ruta za teroriste, tu se nazale okupljališta terorista, logističke baze a također i kampovi za obuku. Sve to uz samu podršku vlasti i predsjednika Erdogana. Ono što zapad naziva „umjereni pobunjenici“ nisu ništa drugo nego terorističke skupine pod raznim nazivima poput fronte Al Nustra ili islamskog fronta, a sve pod krinkom tkz. Slobodne sirijske vojske (FSA). Ranjenici se prebacuju u Tursku i tamo primaju svu potrebnu medicinsku pomoć. Ista priča je i sa teroristima ISIL-a. Turska je zapravo saveznik tkz. Islamske države (ISIL).

Sukob ulazi već u petu godinu i još se daleko ne nadzire njegov kraj. Od izbijanja prvih prosvjeda i nakon godina samih sukoba, stvari su se jasno postavile na svoja mjesta. Strane u sukobu su jasno određene i nema više nikakvih tajni. Ono što je Zapad priželjkivao, svrgavanje režima i postavljanjem neke marionetske demokratske vlade nacionalnog jedinstva nije uspjelo zaživjeti niti dobiti podršku od većine sirijskih građana. Danas je jasno da pobunjenici nisu nikakve prodemokratske snage koje se bore protiv represije „diktatora“ Bašara već samoproglashene „džihadističke“ skupine kojima je jedini cilj uspostava najrigoroznijih šerijatskih zakona po uzoru na Saudijsku Arabiju i Katar, koje bi bez nafte bile nitko i ništa. Zavjera protiv Sirije nije uspjela, ali još uvijek postoji velika prijetnja, jer i dalje ne prestaje podrška stranih elementa u naoružavanju, ljudstvu i financijskoj potpori.

Rusija koja je i dalje trn u oku Zapadu te protuteža zapadnim interesima također igra svoju veliku igru na području Bliskog istoka. Neprekidni medijski rat, klevetanje i laži o onome što Rusija čini u Siriji, Ukrajini i Europi također govori o tome da je ona dijametralno suprotna sila zapada. Rusija čiji bruto društveni prihod umnogome ovisi o nafti i plinu zabrinuta je događajima na Bliskom istoku. Ne želeći gubiti poziciju i smanjenju svojih interesa aktivno se uključila u sukob u Siriji. Ona je jedina sila koja danas može pokazati zube zapadu. Podržavajući još uvijek aktualnu vlast te predsjednika Bašara potvrđeno je savezništvo Rusije i Sirije. Sirija se još 2002. godine usprotivila izgradnji plinovoda Katar-Turska koji bi prenosio katarski plin u Tursku i dalje u EU s time štiteći interese Rusije koja je glavni opskrbljivač Europe prirodnim plinom. Rusija na području Sirije ima i svoju pomorsku bazu preko koje se sada dostavlja vojna pomoć Siriji. Aktivnim uplitanjem Rusije u sukob preokrenuo je odnose snaga na terenu i regularna vojska Sirije bilježi u posljednje vrijeme velike pobjede i napredak u oslobađanju okupiranih teritorija od strane FSA i fronte al-Nusra i ISIL-a. Rusi daju veliku potporu kopnenoj vojsci na terenu sa svojim jakim zračnim snagama. Zapad je potajno ogorčen jer ne smije otvoreno stati na stranu terorista, pa jedino može tražiti prekid borba i primirje, što Rusima i regularnoj vojsci koji su u zamahu ne odgovara. Situacija se mijenja iz sata u sat.

Sudar interesa velikih sila svijeta (Velika igra) kao što su SAD i Rusije na tako relativno malom području i ovaj lonac u kojoj se kuha mješavina svega i svačega mogao bi, što se i mnogi pribojavaju, također dovesti i do novog trećeg svjetskog rata.

Vidimo da su u pozadini sukoba na Bliskom istoku zapravo nafta i plin kao najvažniji energenti današnjice. Područje koje obiluje velikim zalihama crnog zlata o kojem danas ovise najveće gospodarske sile svijeta i njihove ekonomije interesno je područje kako Istoka tako i Zapada. U budućnosti kako će se zalihe smanjivati i cijena ovog energenta rasti, moguće je očekivati nove i još žešće sukobe.

Sukob interesa velikih sila na Bliskom istoku potrajati će tako dugo sve dok će biti zaliha nafte i plina i dok će se novac slijevati u njihov džep.



Slika 19. Karikatura interesa velesila u Siriji

(Izvor:<http://www.novi-svjetski-poredak.com/wpcontent/uploads/2015/10/sirija-rusija-merika.jpg>;
pregledno 08.03.2016.)

6. ZAKLJUČAK

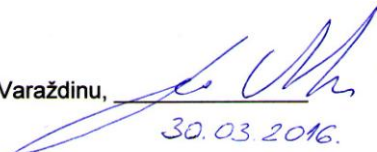
Svjetsko tržište nafte nepredvidljivo je tržište koje i najvrniji svjetski analitičari vrlo teško mogu prognozirati. Gledajući dugoročno, gospodarski rast u zemljama s rastućim tržištem poticat će rast globalne potražnje za naftom, njenim derivatima i porast cijena. U suprotnom smjeru djelovati će mjere učinkovitijeg trošenja energije, okretanje prema obnovljivim izvorima, veće korištenje prirodnog plina, razvoja manje energetski intenzivnih industrija i gospodarskih grana, aktiviranje zaliha, stvaranje miroljubivih političkih i ekonomskih savezništava i eventualno pronalasci novih izvora zelene energije. Međutim, svjetska ekonomska tržišta i naftne burze nadalje će umnogome ovisiti o raznim političkim napetostima te vojnim i ostalim sukobima, štrajkovima, terorističkim opasnostima i napadima, klimatskim nepogodama i dr.. Pojavom svjetske ekonomske krize koja je počela potresati svijet (2008.god.) došlo je do pada brodarina u pomorskom prijevozu. Većina je pomorskih brodarskih kompanija u tom periodu prešla na ekonomične brzine plovidbe te promjenila i prilagodila svoje rute i rasporede novoj brzini, odnosno potrošnji goriva i tako na neki način amortizirala velike oscilacije u cijenama goriva na svjetskom tržištu nafte. Veliko je pitanje kako će se kretati cijena nafte u 2016. god. pa nadalje? Nitko ne zna dati točnu prognozu i odgovor na ovo pitanje, što potvrđuju sasvim različita mišljenja renomiranih svjetskih ekonomskih analitičara. I u buduće vrijeme mogu se očekivati povremena razdoblja visokih cijena nafte. Kada i koliko će to potrajati teško je predvidjeti. Ove prognoze su vrlo nezahvalne jer na njih utiču mnogi ekonomsko, politički i tehnološki čimbenici. Do sada su mnogi uvaženi analitičari davali prognoze koje se potom izjalovile.

Možemo samo nagađati kako će se kretati cijena nafte na svjetskom naftnom tržištu i sa dozom velike rezerve uzimati bilo kakve prognoze. Sve ovisi o nadolazećim turbulentnim vremenima te razvoju političke situacije u svijetu i na prostorima Bliskog istoka gdje se za sada koliko je poznato, nalaze jedne od najvećih svjetskih zaliha crnog zlata.

Stručni analitičari, prognozeri i znanstvenici predviđaju da zaliha nafte, današnjim tempom potrošnje te uzimajući u obzir rast potrošnje i otkrivanjem novih zaliha, ima za sljedećih pedesetak godina kada se predviđa kraj naftne ere, a na nama ostaje da budemo svjedoci vremena i događaja.



U Varaždinu,



30. 03. 2016.

7. POPIS LITERATURE

1. Cerić Emir - Nafta, procesi i proizvodi (2012)
2. Dekanić Igor – Nafta blagoslov ili prokletstvo (2007)
3. Ebgdahl F.William – Mitovi, laži i ratovi za naftu (2011)
4. Ebgdahl F.William – Stoljeće rata (1992)
5. Kapstain B. Ethan – The insecure alliance: Energy crises and Western politic since 1994. (1990)
6. Westad Odd Arne – Globalni hladni rat – velike sile i treći svijet (2009)
7. Esposito John L. – Nesveti rat teror u ime islama (2008)

8. INTERNET I OSTALI IZVORI

[http://www.banka.hr/komentari-i-analize/bliski-istok-kako-je-pocelo-i-kuda-to-vodi-Dario Kuntić\)](http://www.banka.hr/komentari-i-analize/bliski-istok-kako-je-pocelo-i-kuda-to-vodi-Dario-Kuntic)

http://www.lepoint.fr/c-est-arrive-aujourd-hui/27-aout-1859-avec-le-premier-derrick-le-colonel-drake-livre-l-humanite-au-petrole-damnation-26-08-2012-1499413_494.php

[http://vjeroucitelj.djos.hr/wp-content/uploads/2015/04/21.-%C5%BDivot-i-vjera-ljudi-u-plodnom-polumjesecu-Bernard-Majer.pdf\)](http://vjeroucitelj.djos.hr/wp-content/uploads/2015/04/21.-%C5%BDivot-i-vjera-ljudi-u-plodnom-polumjesecu-Bernard-Majer.pdf)

<http://www.ina.hr/default.aspx?id=13799>

<http://investorintel.com/market-analysis-intel/why-the-world-of-oil-is-changing>

http://www.iea.org/media/presentations/160222_MTOMR2016_launch.pdf

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8170>

<http://www.advance.hr/pregled-vijesti/svijet/bliski-istok/>

<http://www.fx-files.com/x-files/tajna-drutva/233-tajna-sukoba-na-bliskom-istoku->

„Povijest Bliskog istoka“-skripta Bright Crystal - Scrib

9. POPIS SLIKA

- Slika 1. Područje Magreba i Bliskog (Srednjeg) Istoka str. 5
- Slika 2. Područje Levanta str.5
- Slika 3. Područje plodnog polumjeseca str.6
- Slika 4. Postotak pripadnika šiita i sunita po državama Bliskog istoka str.10
- Slika 5. Karta država zahvaćenih arapskim proljećem str.14
- Slika 6. Edwin L.Drake i prve naftne bušotine str.19
- Slika 7. Nastanak nafte i plina str.25
- Slika 8. Kontinentalna bušačka platforma i plutajuća bušačka platforma str.27
- Slika 9. Svjetski odnos ponude i potražnje nafte (2010.-2016.god) str.31
- Slika 10. Deset najvećih svjetskih zemlja u potrošnji nafte (BP statistika 06/2015) str.31
- Slika 11. Karta svijeta sa rezervama nafte (siječanj 2014.) str.33
- Slika 12. Trend rasta potvrđenih rezerva nafte (pet najvećih proizvo. 1980-2013.god) str.34
- Slika 13. Deset najvećih proizvođača nafte u 2014.god str.35
- Slika 14. Povijesni pregled kretanja cijene nafte str.38
- Slika 15. Odnos ponude i potražnje za naftom s usporedbom cijene (2010.-2016.god)str.38
- Slika 16. Kretanje cijene nafte nakon naftnih kriza sedamdesetih godina str.49
- Slika 17. Iračka proizvodnja nafte tijekom ratova i okupacije str.51
- Slika 18. Sirija i aktualni predsjednik Bašar al-Asad str.55
- Slika 19. Karikatura interesa velesila u Siriji str.58

10. POPIS TABELA

Tabela 1. Količina proizvodnje i cijena nafte u prvim godinama proizvodnje str.19

Tabela 2. Deset najvećih potrošača nafte u svijetu (mbbl/danu) u 2015.god. str.36

Tabela 3. Deset najvećih država izvoznica nafte (mbbl/danu) u 2015.god. str.36

11. POPIS GRAFIKONA

Grafikoni 1. i 2. Ukupne svjetske naftne zalihe / pregled po regijama (2013.) str.33

Sveučilište Sjever



SVEUČILIŠTE
SIEVER

IZJAVA O AUTORSTVU I SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Leo Oreški pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiv autor diplomskog rada pod naslovom Gestrateški značaj Bliskog istoka Nafta - sukobi u Siriji i Iraku te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student:

Leo Oreški

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, Leo Oreški neopozivo izjavljujem da sam suglasan s javnom objavom diplomskog rada pod naslovom Gestrateški značaj Bliskog istoka Nafta - sukobi u Siriji i Iraku čiji sam autor.

Student:

Leo Oreški